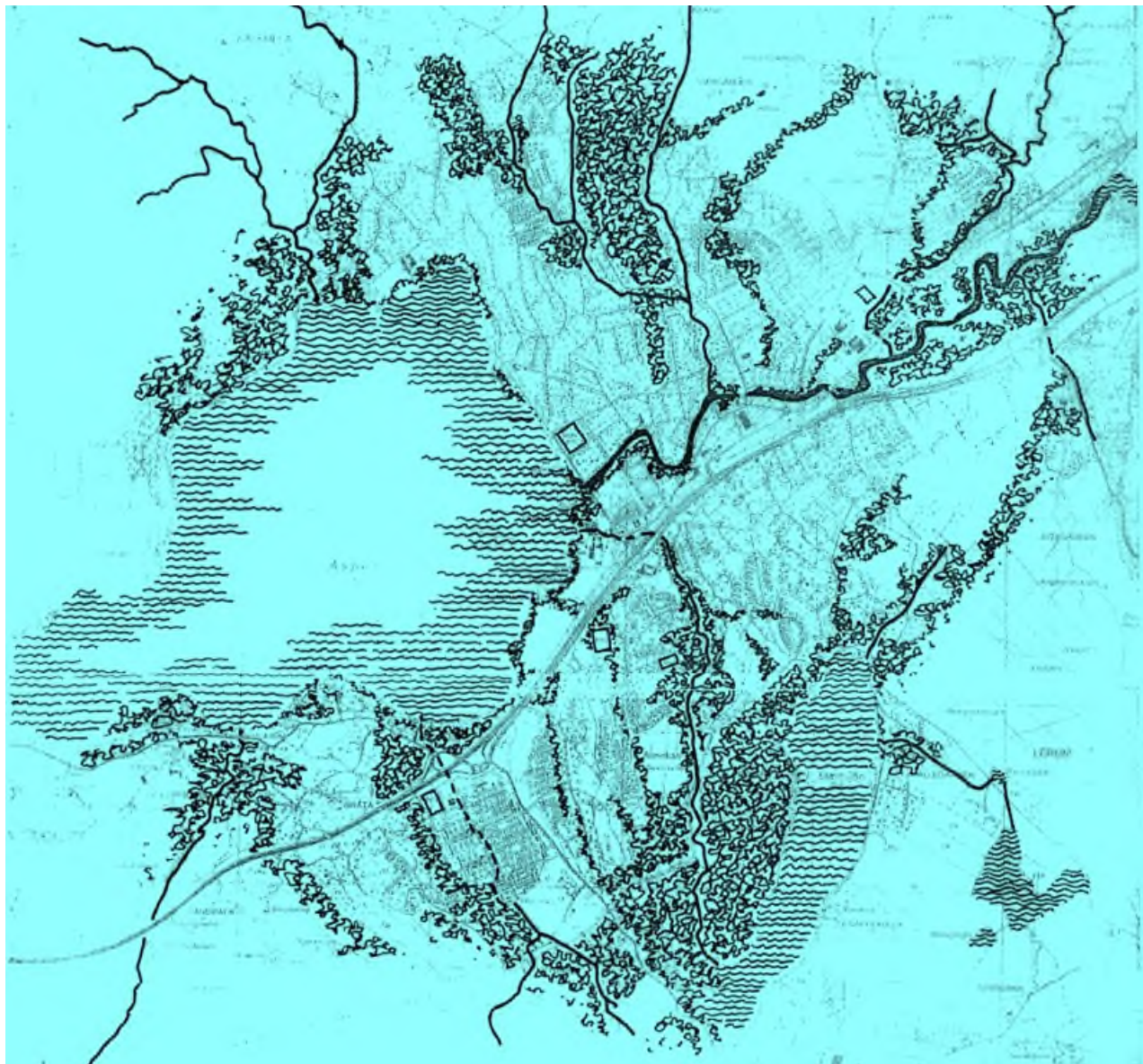

GOD MILJÖ I CENTRUM
En studiecirkel om centrumutveckling i Lerums kommun

Vitbok 4

GRÖNSTRUKTUR I LERUMS TÄTORT

MAJ 2018

FJÄRDE VITBOKEN

Detta är den fjärde vitboken Studiecirkeln God miljö i centrum har utarbetat. Här är vårt fokus planeringen av Lerums tätort med särskild hänsyn till natur och grönstruktur. Bebyggelse och boendemiljöer måste innefatta natur och vara delar av den långsiktiga ekologiska hållbarheten. Studiecirkeln har inspirerats av dokumentet "Lerum Tätortsöversikt" (1993-03-26) med särskild redovisning av grönstrukturen för första gången i kommunens planering, framtagen av Martin Zollitsch.

Vitbok 1 i januari 2012 sammanfattade studiecirkelns synpunkter och alternativa förslag för Lerums centrum och mera specifikt för stationsområdet. Övergripande är innehållet i Vitbok 1 fortfarande relevant, trots att mer än 6 år har gått sedan den skrevs. Detta avspeglar tidshaveriet i kommunens planering för Lerums centrum.

Vitbok 2 i april 2014 redovisade en bredare bakgrund för vår syn på planeringen i Lerum med hänsyn till mera långsiktiga framtidsvisioner. Under den tid cirkeln hade verkat från starten i september 2009, blev det alltmera uppenbart att samhällsutveckling utan ekologisk omställning leder till civilisationskollaps.

Vitbok 3 i april 2015 redovisade grundligare Lerums framtidsplanering i relation till omvärlden. Vi visade att långsiktig hållbarhet är möjlig och bara kan uppnås med radikal omställning av samhället. Alternativet är ett samhälle i allt större obalans och på väg mot ekologiskt och demokratiskt sammanbrott.

Innehåll

Sammanfattning	sid 2
1 Relationerna natur – människa	sid 3
2 Den historiska bakgrunden	sid 7
3 Planeringen av Lerums tätort till idag	sid 16
4 Lerums identitet	sid 24
5 Gröna kilar i Göteborgsregionens strukturbild	sid 26
6 Grönstråk i Lerums tätort	sid 29
7 Skyddad natur	sid 31
8 Planering för naturskydd	sid 35
9 Beslut och händelser i konkreta fall	sid 38
10 Vikten av grönstruktur – mångfunktionalitet	sid 38
11 Grönplan och samhällsutvecklingen	sid 40
12 Referenser	sid 42
 BILAGA 1 Studiecirkeln God miljö i centrum, presentation	 sid 45

SAMMANFATTNING

Bebyggelse och boendemiljöer måste innefatta grönstråk och vara aktiva delar i den långsiktiga ekologiska hållbarheten. Det är då viktigt att inte bara utgå från en tätort som Lerum eller dess centrala delar. Grönstrukturen som del av den ekologiska helheten har inga bestämda gränser. Därför har perspektivet i cirkelns fjärde vitbok ökat både ifråga om tid och rum.

De tre inledande kapitlen beskriver bakgrunden till förutsättningarna i Lerums tätort och centrum idag. Mänsklig aktivitet har i ökande takt påverkat området ända sedan istidens slut. De först invandrade jägarna och fiskarna blev småningom bofasta jordbrukare, började lämna bestående spår efter bebyggelse och odling och påverkade i ökande omfattning naturförhållandena. Förändringarna blev efter hand omskapande, men skedde långsamt ända fram till 1900-talet.

Samhällets organisation i form av socknar och härader tog form under medeltiden. Lerum var en av socknarna i Vättle härad på gränsen mellan vad som skulle bli Danmark och Sverige. Sverige som stat fick en korridor till västerhavet vid nuvarande Göteborg. Det medförde att Lerum kom att passeras av huvudvägen Södra Landsvägen, småningom motorvägen E 20, och långt senare även järnvägen Göteborg-Stockholm, nu Västra Stambanan. Dessa kommunikationsleder gjorde att bondbyn vid kyrkan ersattes av stationssamhället och att Lerum blev en del av Göteborgsregionen.

Lerums nuvarande kommun bildades 1969 genom sammanläggning av de tidigare kommunerna Lerum, Skallsjö och Stora Lundby. I dessa kommuner fanns generalplaner för tätorterna. Gamla Lerums kommuns första generalplan upprättades 1950 och framhöll bevarandet av naturområden både i direkt anslutning till själva tätorten, vid sjön Aspen och på längre avstånd i framför allt Härskogen.

Även i senare generalplaner och översiktsplaner för den sammanlagda Lerums kommun behandlades natur- och friluftsområden. Men först i ett remissförslag 1993 till översikt för tätorten Lerum fanns en särskild redovisning av grönstruktur på en karta. Det är den kartan som återges på vitbokens omslag och fortfarande är ett relevant underlag.

Idag anses att grönstruktur är en självklar och mycket viktig del i samhällsplaneringen. Boverket har i en rapport framhållt grönstrukturens funktion för en mångfald intressen och aktiviteter. Göteborgsregionens strukturbild åskådliggör en schematisk fördelning mellan bebyggelsestråk och Gröna kilar. Men hur detta ska omsättas i konkret verklighet bestäms av kommunens planering.

Naturförhållandena i Lerums kommun är omväxlande och innefattar delvis mycket värdefulla och skyddsvärda områden, även i tätorterna. Trots omfattande exploatering och höga tillväxtmål finns fortfarande goda möjligheter att både bevara och vidareutveckla en sammanhängande grönstruktur med syften alltifrån matförsörjning till rekreation och bevarande av ekologisk mångfald.

Grönplan bör vara en självklar del av kommunens nya översiktsplan eller göras som en särskild fördjupning, gärna i anslutning till naturvårdsprogrammet.

1 Relationerna natur – människa

Geologiskt perspektiv

Människan är som art inte unik i att påverka naturen och konstruera skydd för mer eller mindre permanent vistelse på en plats i naturen. Snarare tycks det vara normalt hos djurgrupper av de mest skilda slag. Syftet kan variera, exempelvis skydd mot predatorer, mot väderpåverkan eller andra yttre faktorer, ofta även skydd och omhändertagandet av ungar eller yngel. Exempel finns hos högst olika slag av djurgrupper som korallrev, myrstackar, getingbon, fågelbon, bäverhyddor och rävgryt.

Hos andra livsformer än människan är de använda materialen nästan genomgående naturliga som växtdelar, trä, jordpartiklar och sten. Men det finns undantag, som innebär tillverkning av i någon mening konstmaterial exempelvis pärlor i musselskal, spindelvävstråd, bivax och trådar i insektskokonger (exempelvis siden). Undantagslöst är det emellertid fråga om organiskt eller oorganiskt material, som utan svårighet på sikt återgår till naturen och åtminstone inte kortsiktigt stör naturliga kretslopp och storskaliga förhållanden.

I ett geologiskt tidsperspektiv har livsformer däremot varit omskapande på planeten Jordens miljöförhållanden. Under de första årmiljarderna tillförde encelliga organismer syre till atmosfären, så att mera utvecklade flercelliga livsformer senare kunde vandra upp på land. Växtligheten tog under 100-tals miljoner år upp stora mängder koldioxid ur atmosfären och påverkade klimatet. En del av detta organiska material kom att långtidslagras i torv, brunkol, stenkol och olja och på så sätt undandras från aktiv kortsiktig cirkulation.

De första människorna levde på samma naturgivna villkor som övriga organismer och utnyttjade sin intelligens för att börja tillverka kläder, redskap och vapen för skydd, boende och födoanskaffning. Till en början användes för miljön ofarliga naturmaterial. En utjänt stenyx är bara en sten och en bit av ett horn i en pilspets skiljer sig inte från andra naturligt fällda horn. Men sedan började metaller, keramik och andra konstmaterial användas. Detta underlättade boende, odling och jakt. Djurarter började utrotas, skogar brännas och jordbruksmark konstbevattnas. Därmed påbörjades negativ ekologisk påverkan såsom minskning av den biologiska mångfalden och försaltning av odlingsmarker.

I ett geologiskt tidsperspektiv, dvs årmiljarder och årmiljoner, har människan på extremt kort tid åstadkommit så omskakande miljöpåverkan på planeten Jorden att en ny geologisk tidsålder anses ha inletts, kallad antropocen, människans tidsålder. Förändringarna är följden både av människans kraftigt ökande antal och alltmera ohämmade aktiviteter, som håller på att omskapa Jordens ekologiska förhållanden och klimat i ett tempo, som aldrig tidigare förekommit. Vad som i ett geologiskt perspektiv skulle ha tagit årmiljarder eller årmiljoner sker nu på århundraden eller till och med årtionden. Detta ger en instabil och närmast oförutsägbar framtidsutveckling av Jordens miljöförhållanden. I bästa fall finns möjligheter att sakta ner omvandlingen, men den går inte att stoppa. Mycket har redan skett, fortsätter att förändras och går inte att återställa, exempelvis att återskapa alla livsformer som har utrotats.

Det finns verkligen anledning att ifrågasätta den nuvarande samhällsutvecklingen, om människan och människans kultur ska kunna fortleva långsiktigt.

Antropologiskt perspektiv

Som art har den moderna människan (*Homo sapiens*) enligt många mening varit mycket framgångsrik från en blygsam början i Afrika för kanske 200 000-300 000 år sedan. Intelligenen och förmågan att utveckla teknik har möjliggjort omskapande aktiviteter, så att "opåverkad natur" i strikt mening inte längre finns någonstans på Jorden. Globala förändringar har skett och sker i atmosfärens sammansättning och i klimatet. Mycket stora områden har omvandlats från naturmiljöer med stor ekologisk variation till tekniskt påverkade miljöer med nästan ingen eller i bästa fall utarmad biologisk mångfald, såsom stadsbebyggelse, transportleder och gruvområden. I ännu större omfattning har naturområden tagits i bruk för intensivt jord- och skogsbruk. I sådana odlingsområden finns mycket litet kvar av den ursprungliga biologiska mångfalden.

Människan har som art visat sig ha förmåga att anpassa sig till högst varierande livsmiljöer, även sådana som i ett klimatomfattigt, socialt och kulturellt perspektiv skiljer sig radikalt från vår genetiska ursprungsmiljö. Det kan framstå som en paradox, att vi inte skiljer oss genetiskt från de kulturellt och tekniskt mycket primitiva tidiga stenåldersstammar, som utvandrade från Afrika.

Människans genetiska förmåga till anpassning är tyvärr inte kopplad till ärftliga förutsättningar att ta hänsyn till livsmiljön annat än i mycket begränsad omfattning rumsligt och tidsmässigt. Människor kan visserligen intellektuellt och vetenskapligt förutse långsiktiga konsekvenser och storskaliga förändringar, men få är villiga att ändra beteende, frivilligt avstå resurser eller bekvämlighet och anpassa sina levnadssätt till förmån för kommande generationer. Trots allmän medvetenhet om att flygtransporter är extremt klimatpåverkande fortsätter och ökar exempelvis de flesta svenskar sina långväga flygresor och vill inte avstå från dessa. Argument om hänsyn till kommande generationer leder inte till handling.

Men för att väga upp den mörka bilden av människan som art måste ändå läggas förmågan att tänka och analysera. I bästa fall ger denna förmåga förutsättningar att förstå vad som sker och dra slutsatser om vad som borde göras. Men så länge sådana insikter inte medför tillräcklig enighet om handling, fortsätter försämringen av miljöförhållandena på Jorden sannolikt ända tills tvingande förändringar blir ett överlevnadsvillkor.

I den positiva vågskålen kanske också kan läggas att många människor har ett skönhetssinne, som ofta omfattar naturen i vid bemärkelse, exempelvis vackra landskapsvyer, blommor och djur. Närhet och tillgång till grönområden för rekreation uppskattas av de flesta och kanske bottnar i stenåldersgenernas värdesättande av naturförhållanden för nytta och välbefinnande. Denna aspekt bör vara en av utgångspunkterna som stöd för att förklara behovet av att bevara och etablera även små och nära grönområden i tät bebyggelse. Bevarandet av den ekologiska mångfalden som grund för överlevnad borde vara ett överordnat och starkt motiv, men är för de flesta fortfarande alltför svårgripbart. Mycket irreversibelt har därför redan skett och kan aldrig återskapas, exempelvis alla livsformer som har utrotats.

Biophilia hypotesen

Följande beskrivning av "biophilia hypotesen" är en sammanfattning ur uppsatsen "Levande Skogar? En antropologisk studie om skogsengagerade människors förhållande och uppfattning av den svenska skogen" (examensarbete i socialantropologi

i vid Göteborgs Universitet hösten 2017 av Sofia Lindgren Cortés). Hypotesen ger stöd för att människan inte skulle vara entydigt destruktiv.

Figur 1. Tuvull (*Eriophorum vaginatum*) i Risveden.

Tanken att människan känner sig dragen till naturen och uppfattningar om varför naturen behöver skyddas benämns biophilia hypotesen. Hypotesen grundas på idén att människors tendens att emotionellt påverkas av livet och levande processer är genetiskt medfödd. Ordet “biophilia” betyder kärlek för livet eller kärlek till allt levande. Hypotesen innebär att argument för att naturen, och specifikt närvaron av andra levande varelser, är viktiga för människans emotionella hälsa. Miljöförstörelse berövar människor möjligheten att känna och uppnå emotionell tillfredsställelse. Även om detta endast är en hypotes, indikerar den att naturen på djupet berör människor, så att de upplever ett behov av att förena sig med och skydda den.

Naturgivna förutsättningar i Lerum

De ursprungliga naturgivna förutsättningarna för vegetation, djurliv, odling och bebyggelse i Lerums kommun och Lerums tätort bestäms i stort av vad som har hänt efter isavsmältningen för ca 12 500 år sedan. Omedelbart efter att isen försvann låg havsytan ca 100 meter högre än idag och hela området för Lerums tätort låg under vatten. Smältvattnet från isen förde med sig stora mängder slam, som avlagrades som lera i dalgångarna. Höjdområdena består av urberg och är täckta av tunnare jordlager, mest morän. När landet höjdes i förhållande till havsytan drog sig havsstranden successivt tillbaka och vågorna kom åt att skölja bort en del av jordlagren på höjdområdenas berghällar.

Så snart landområden hade torrlagts började växter, djur och även människor att vandra in. De första människorna var jägare och fiskare och påverkade naturen rätt lite. Men

småningom blev allt fler fast bosatta, började odla och lämna beständiga spår efter sig som fornkraar och stengravar. Påverkan på naturen ökade successivt, framför allt när skog började röjas i större skala och djurhållning och odling av grödor tog fart.

Planeringsperspektiv

Bland de grundläggande behoven i ett socialt utvecklat samhälle är tillgången till bostad och föda. Samhällsutvecklingen har alltmera kommit att medföra, att dessa två basala behov uppfylls separerade geografiskt och funktionellt. Så var förhållandet inte i det gamla bondesamhällets mera utspridda bebyggelse. Nu finns de flesta bostäder i tätbebyggelse och majoriteten av de boende har begränsade eller inga möjligheter att själva producera mat i sin närhet. Många bostäder har ingen närhet till grönområden eller naturmark, som skulle kunna användas för odling. Allt större del av livsmedelsförsörjningen i Sverige baseras dessutom på import från områden på mycket stort avstånd från boendet. Denna livsmedelsförsörjning är mycket sårbar och klarar inte större samhällskriser i samband med exempelvis begränsningar av handeln. Idag saknas förutsättningar att klara av en situation med avspärning motsvarande vad som rådde under andra världskriget.

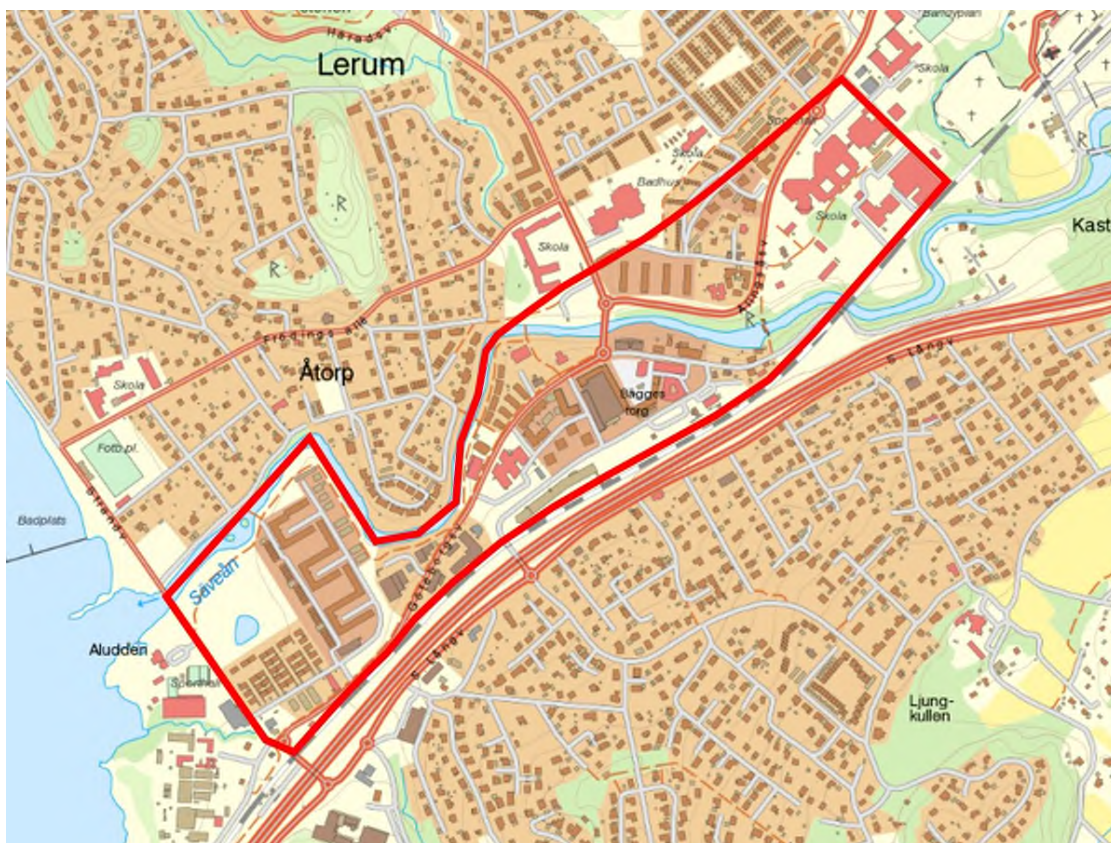
Samtidigt som ny bebyggelse expanderar över mark lämplig för jordbruk förtätas bebyggelsen i tätorterna delvis på bekostnad av grönområdena. De för odling gynnsamma områdena krymper successivt. Förutom att samhällets sårbarhet ökar ger båda processerna negativa effekter på livskvaliteten i en lång rad andra avseenden såsom minskad biologisk mångfald, störd vattenomsättning, sämre vattenkvalitet och luftkvalitet samt buller. Till detta kommer ibland undermåliga estetiska miljöer, inte minst som följd av det omfattande behovet av vägtransporter.

Samhälls- och bebyggelseplaneringen bör mot den här bakgrunden ta betydligt större hänsyn till de gröna områdenas betydelse för livskvalitet, biologisk mångfald och livsmedelsförsörjning. Varje plan för markanvändning bör innefatta grönstrukturen och odlingsmöjligheterna. Översiktsplaner bör analysera och ta hänsyn till sambanden mellan större naturområden i form av gröna stråk eller kilar i relation till de småskaliga grönområdena i sammanhängande bebyggelse.

Sammanhängande gröonstråk ger förutsättningar för ekologisk kommunikation. Många organismer, inte bara växter och djur, kräver större sammanhängande grönområden med varierande miljöförutsättningar för att den genetiska variationen ska upprätthållas. Alltför små och avskurna grönområden bidrar däremot till att utarma den biologiska mångfalden.

Geografisk avgränsning för vår vitbok

Lerums samhälles centrum har varit huvudsakligt fokus för vårt tidigare arbete i studiecirkeln och är nu även utgångspunkten för vår analys av grönstruktur i den här fjärde vitboken. Även med den snäva begränsningen av Lerums centrum i kommunens program 2007 "Forma Lerums Centrum" ingår en liten del av naturområdet utmed Säveån. Cirkelns uppfattning, som den framfördes redan i Vitbok nr 1 i januari 2012, är emellertid att Lerums centrum har en vidare omfattning från Dergården till Aspedalen och från Vattenpalatset till järnvägen. Då innefattas mer natur längs Säveån och även mindre delar av anslutande gröonstråk.

Figur 2. Lerums centrum enligt cirkelns uppfattning.

Från ekologisk synpunkt går det inte att behandla grönsstruktur i ett alltför snävt avgränsat område. Sammanhanget mellan de begränsade natur- och grönområdena i den tätare bebyggelsen och större naturområden i omgivningarna har stor betydelse för kommunikation och spridning av djur och växter. Därför sätter vi ingen strikt gräns för området som behandlas, men huvudfokus är Lerums tätort med utgångspunkt från Lerums centrum.

I de följande två kapitlen gör vi en ganska utförlig bakgrundsbeskrivning av utvecklingen i området för Lerums tätort från istiden fram till idag och beskriver den kommunala planeringens historik. Fokus är på betydelsen av sambanden mellan natur, grönområden, odling och bebyggelse i samhällets utveckling. Enligt vår uppfattning är ett historiskt perspektiv ofrånkomligen nödvändigt som utgångspunkt för dagens planering av grönsstrukturen.

2 Den historiska bakgrunden

Bebyggelse etableras

De äldsta fasta bosättningarna i Lerums kommun, som även inkluderade viss odling av mark etablerades troligen inte i lerområdena utan i områden med mera lättbrukade sandiga jordarter. Havsytan stod dessutom länge minst 20-25 meter högre än idag, varför åtminstone tätorten Lerums centrala delar var täckta av vatten.

Det finns gott om tidiga fornlämningar i olika delar av Lerums kommun som Skallsjö, Hjällsnäs och Håvared. En välkänd och välbevarad hällkista, väl markerad som fornminne, ligger på gränsen till Partille kommun i Jonsered. Närmare tätorten har stenåldersföremål hittats bland annat i Gamleboområdet. En stenåldersboplats kan ha

funnits nära Frödingsgården, där rester har påträffats från den tiden. Det finns också rester av en järnåldersgrav på berget ovanför Frödingsgården. Stensättningar har funnits bland annat vid Långared och Låddebo samt vid Götebo och på Aspens södra höjder.

En framträdande bronsåldershög, ”Almes Hög”, ligger vid norra delen av Laggarns väg rakt söder om Kastenhof. Högen är kanske Lerums sockens viktigaste fornminne, men är idag omgiven av träd och föga framträdande, även om det finns en informationsskylt. Eftersom högen ligger på krönet av en moränrygg, har den ursprungligen sannolikt haft ett dominerande läge i landskapet som monument över tidig odling och bebyggelse.

Mer information om förhistoriska lämningar finns i Folke Vigårds bok ”Lerums socken genom tiderna”.

Den medeltida jordbruksbyn

Lerum var tidigt en jordbruksby. Namnet Lerum kommer av lera och ändelsen –um, som ortnamnskunniga anser betyda ”hem”. På 1300-talet finns för första gången Lerum nämnt i skriftlig form och står då Leerhem. Byn med detta namn låg vid kyrkan, som fanns på samma plats som idag. Vi vet att kyrkan fanns på 1200-talet, eftersom handlingar nämner att det då fanns 5 kyrkor i Vättle härad. Lerum måste ha varit en av dem. Lerums by bestod då av ett antal gårdar i huvudsak runt kyrkan, som låg centralt på en höjd. Säveån och den mindre Lerån möts här och man kan säga att området mellan åarna bildar en holme eller halvö, där en del av bebyggelsen då fanns. En av de äldsta gårdarna kallades Holmen, ett signifikant namn med avseende på läget. Runt Holmen fanns också flera gårdar, som utnyttjade de bördiga lermarkerna, som åarna hade eroderat fram. Det innebär att betydande områden i och kring kyrkbyn var uppodlade och den ursprungliga skogen bortröjd. Antagligen hade även omgivande skog glesats ut genom huggning för byggande och bränsle. Utmarkerna utnyttjades troligen också som betesmarker för djur.

Västergötland var sedan den tidiga medeltiden indelat i tio så kallade bon, där Vättle härad ingick som ett av tio härader i Lungs bo. Området tillhörde det som kallades Utlandet och kan därigenom ha varit danskt fram till mitten av 1200-talet. Detta är dock omtvistat. Vättle härad är omnämnt från 1200-talets slut (Vætluhæraði). Namnet tros vara bildat från ett gammalt ånamn, det fornsvenska vætla (vattendrag), som kan ha syftat på Lärjeån. Vättle härad bestod av socknarna Angered, Bergum, Lerum, Skallsjö och Stora Lundby. Häradet hade alltså sin ursprungliga tyngdpunkt mer utmed den vidare och bördiga Lärjedalen än utmed Säveån.

Kommunikationer

På 1200-talet fick Sverige en landkorridor ut till havet via häraderna Vättle och Sävedal. Sävedals härad omfattade Örgryte, Landvetter, Partille och Herryda socknar. Detta innebar att Älvsborgs fäste (föregångaren till dagens Göteborg) kunde anläggas nära havet som ett centrum och en viktig plats i väster för Sverige. Det var viktigt att förbindelserna med resten av landet fungerade och man såg därför till att det fanns bra vägar in i landet och mot Stockholm som hade blivit huvudstad.

En av vägarna kallades ”Södra Landsvägen” och den kom att gå genom Lerum. Vägen gick över höjderna i Jonsered och efter att ha passerat förbi sjön Aspen till vad som senare blev Almekärr fortsatte den efter Säveåns södra sida till vad som idag är Wamme Bro. Där var troligen från början ingen bro utan ett vadställe, där hästforor kunde passera ån. Wamme eller Womme lär betyda ”sänka”. Småningom tillkom en träbro.

Dagens stenvalvbro är från 1853. Från bron gick vägen mot byn och kyrkan i samma sträckning som idag.

Närmare kyrkan fanns flera gårdar längs vägen. Helt nära kyrkan låg Lerum Stommen, dvs den gård som prästen bodde på eller hade sin utkomst från. Det är det ställe som idag kallas Esstorp. På den katolska tiden var Lerum egen församling och prästen bodde då förmodligen på Stommen. Sedan ingick Lerum och Skallsjö i Stora Lundby församling. Detta kan ha haft betydelse för hur Lerum Stommen kom att utvecklas och senare blev till ett slags centrum i den gamla byn. Eftersom Södra Landsvägen var en huvudväg fanns det många resande, som behövde hästbyten och logi och med tiden anlätades framför allt Stommen. På 1600-talet kom nya förordningar om inrättande av gästgiverier och skjutsstationer. Lerum Stommen blev då officiellt en sådan.

Rättskipning

Alla häradar hade tingsrätter sedan mycket gamla tider. Vättle härad höll till en början ting på olika ställen i häradet, ibland utomhus. Ett av ställena var Lerum Stommen. Fram på 1600-talet ansåg man att tinget skulle hålla till på samma plats och i ett tingshus. Den plats som valdes var Lerum och Stommen, troligen på grund av läget utmed kommunikationsleden. Under årens lopp byggdes här tingshus i flera omgångar intill gästgivaregården. När husen blev gamla och dåliga, fick de bytas ut allteftersom åren gick. Att Lerum tack vare läget vid huvudvägen fick tinget hade säkert betydelse för orten trots det relativt perifera läget i häradet.

Det pampiga tingshus som fortfarande finns kvar i Lerums centrum byggdes 1892, eftersom det gamla var för dåligt. Nu hade tiderna ändrats genom att även järnvägen hade tillkommit och blivit ännu viktigare kommunikationsled än landsvägen. Det fanns en alldeles ny järnvägsstation inte så långt från Wamme Bro. Tingshuset byggdes därför i närheten av stationen istället för vid Stommen. Tinget flyttades 1927 till Alingsås, då verksamheter sammanslogs.

Figur 3. Lerums tingshus på ett gammalt vykort.

Skolan

Lerum fick tidigt skola. I samband med att sockenstämman 1811 förhandlade om att skaffa ny orgel och organist till kyrkan, togs frågan om skola och skollärare upp. Organist och skollärare hängde ihop på den tiden och ända in på 1920-talet. Det beslutades att inrätta en skola och man föreslog att den skulle byggas på mark, som var donerad till socknen av makarna Bagge på Aspenäs säteri. Denna mark sträckte sig längs Brobacken, då Södra Landsvägen, från vad som idag är järnvägsstationen till ungefär Solkatten. Bagges Torg har fått sitt namn av detta. Skolan blev färdig 1814 och byggdes ungefär där restaurangen LeRum ligger idag d.v.s. den låg inte i bondbyn. Det berodde troligen på, att man tyckte att det var billigast och enklast att bygga på den donerade marken och det fanns nog en önskan från donatorn om att marken skulle inhysa skola. Barnen skulle ju dessutom komma dit från hela socknen inte bara från kyrkbyn. År 1842 blev det obligatoriskt med skola i Sverige, men Lerum hade ju redan sin. Efterhand ökade kraven på fler lokaler. Den första skolan byggdes förmodligen till på 1830-talet och den byggdes om på 1870-talet. På 1870-talet etablerades även nya skolor på flera ställen i socknen. Många mindre både fasta och ambulerande skolor kom till i utkanterna, så att barnen där skulle slippa de långa vandringarna till skolorna i centrumtrakterna.

Bebyggelse utanför Lerums by

Förutom gårdarna som ingick i Lerums by huvudsakligen runt kyrkan, fanns det också många fler gårdar i andra delar av socknen. På platåerna ovanför Aspens och Sävåns stränder har många gårdar kommit till. Några av dessa kan ha varit ett slags fäbodrar för Lerums by i ett tidigt skede. Ortnamnskunniga menar att ändelsen ”bo” i bynamn kan ha att göra med detta. I Lerum finns t.ex. Gamlebo som låg på höjderna sydost om byn och dit gick sedan mycket lång tid tillbaka en väg över Sävån från kyrkan. Liksom vid Wamme bro fanns kanske ingen bro från början, men småningom byggdes en träbro. Dagens Holma Bro är en vacker stenbro med tre valv från 1877.

Vad gäller Gamlebo som exempel på bo-namn anser man att det en gång skall ha hetat Gambla Bodrar, vilket skulle indikera att det har rört sig om ett slags fäbodrar med bete. Så småningom bildades egna gårdar i Gamlebo. De finns nämnda i handlingar från 1400- och 1500-talet och då talar man om en egen by. Det var en så kallad radby där gårdarna låg uppradade längs en gemensam väg eller vad man kallade ”gata”. En gata var förmodligen omgärdad av stängsel eller stenmurar, då även kreaturen drevs fram här och man skulle se till att de inte spreds ut på de odlade fälten. ”Gatan” i Gamlebo kantad med stenmurar fanns kvar fram till början av 1960-talet, men har idag försvunnit i samband med att motorvägen byggdes genom området.

På flera ställen i Lerum fanns också andra liknande bybildningar med ”bo” i ändelsen på namnen. Längst ner vid Jonsered och Härkeshultsvägen finns Svenkebo. En bit mot nordost finns Götebo och sedan Stålebo följt av Gullringsbo. Åtminstone Gullringsbo kan ha betecknats som en by. Förbi Stålebo och Gullringsbo gick också Södra Landsvägen och här finns idag delar av vägen kvar med kraftiga stenmurar längs sidorna. Blomsterkungen Linné färdades denna väg på sin Västgötaresa och skrev: *”Resan ifrån Lerum till Götheborg. Landet ändrade sig, så snart man inkommit uti Götheborgs Län, där Landswägen 1 mil från Lerum gick neder för et högt bärg.”*

En annan by med flera gårdar var Ölslanda i nuvarande samhället Stenkullen. Även Ryggebol närmast på andra sidan gränsen i Skallsjö socken räknades som en by med flera gårdar. Även genom eller intill dessa byar gick Södra Landsvägen och passerade

Säveån en gång till. Där finns nu Knavra bro, en fin stenvalvsbro tillkommen 1879 och med endast ett stort valv.

Kullgården är en i stort sett bevarad gammal klungby i socknens nordöstra del. Till skillnad från i en radby låg här gårdarnas manhus och ladugårdar tätt intill varandra, medan ägorna var fördelade i det omgivande landskapet. Hit går också en gammal väg från Lerums by. Längs vägen i socknens nordöstra del finns sedan lång tid ytterligare ganska stora gårdar t.ex. Kärret och Långared med på sin tid vardera två gårdar. Odlingsmarkerna är öppna och når ner till Lerån söder om byn.

På sjön Aspens nordsida finns ytterligare ett bo-namn, Sävidsbo med flera gårdar. Här är det större fält än på plåtåerna. Sävidsbomarkerna gränsar till flera andra gårdar. En gammal viktig väg har haft olika sträckningar genom området. Den utgick från Lerum och tog av från Södra Landsvägen i trakterna av Wamme Bro. Den gick norrut till Bergums socken och bidrog till att Häradet hängde ihop. Idag kallas vägen just Häradsvägen. Den passerar också bördiga marker med flera gårdar i Bergum och Angered.

Odlingssmarken på plåtåerna ovanför åarna och Aspen var inte lika bra som nere i Lerums by med omnejd, men efterhand lärde man sig att bruka jorden så att gårdar kunde bildas. Även längre upp i skogarna framförallt på södra sidan av dalen skapades gårdar i gläntorna. Flera välmående och med bra odlingsmark. Exempel är Brunstorp och Slätthult som bestod av flera enheter, nästan som små byar. En skogsby, som låg vid Stora Härsjön nära gränsen till Härryda, var Häcken. När telefonerna började komma fick Häcken en egen telefonstation. Till dels berodde det nog på det stora avståndet till andra bebyggda trakter. Telefonstationsområdet gick över Öxeryd, Kolboryd och ner mot Aspen.

Större gårdar

Den största och mest betydande gården i Lerum från slutet av 1500-talet var Aspenäs Herrgård. Den ligger vid sjön Aspens norra sida. Man tror att ursprunget kan ha varit ett kloster. Gården Munkebacka norr om Aspenäs kan tala för detta. Storhetstiden för Aspenäs började med att hövitsman Brynte Birgersson Lillie år 1569 hade fått förläning av kung Johan III för duglighet i krig.

Brynte Birgersson Lillie byggde upp en herrgård och säteri. Aspenäs var i Lilliarnas ägo i närmare 200 år. Sedan har ägarna växlat, men alla var betydande män och kvinnor i samhället fram till 1960-talet, då Aspenäs donerades till Lerums kommun, som skapade den kursgård som finns idag.

I äldre tider ägde Aspenäsherrarna nästan hälften av alla gårdar i socknen. Flera andra gårdar ägdes av ämbetsherrar och liknande. De självägande bönderna var inte så många. Där de fanns ägde de en del medelstora och mindre gårdar.

En annan större egendom var Almekärr. Till en början hörde den också till Aspenäs. Ytterligare en större gård var Hede Säteri vid Hedefors. Den har haft många ägare av skiftande slag. Vissa tider ägdes och beboddes den av Aspenässläkt. En av ägarna till Hede såg till att odla upp markerna norr om säteriet. Här fanns till en början mest ljunghedar och oanvänd mark. Idag finns här jordbruksmark kring Lerådalen.

Figur 4. Vapen för adliga ätten Lillie af Aspenäs nr 109, gammal frälsesläkt, introducerad 1635. Utdöd 1839-06-28.

I bondesamhället fanns en del ämbetsmän, som ägde gårdar, men inte själva var jordbrukare. På några gårdar fanns det så kallade åbor, som brukade gårdarna och var bönder. Självägande bönder var jordbrukare. Ibland står också dessa som åbor så det var nog inte alltid så tydligt med ägandet. Gårdarna hade anställda, som hjälpte till med sysslorna. Alla gårdar hade i princip pigor och drängar, som kunde vara ganska många. De större gårdarna hade också rättare och ladugårdskarlar, som man skulle kunna säga var ett slags förmän, som ledde och fördelade arbetet. Livet var ganska lokalt förankrat. Bönder gifte sig i första hand med andra bönder och pigor och drängar med varandra. De sistnämnda bosatte sig ofta i torpen.

Skogar och torp

Alla gårdar i Lerums by och de flesta andra gårdar hade också skogsmark. I de flesta fall bestod ägorna av långa, ganska smala stråk som sträckte sig till sockengränsen. Framförallt är detta utpräglat i de södra skogsrika delarna av socknen. I gamla tider var gårdarna samlade i så kallade skogelag, där man bestämde hur gränserna mellan skoglotterna skulle fördelas. Till en början verkar det ha funnits endast ett skogelag i socknen. Framåt 1600- och 1700 talen finns det tre skogelag: Aspedäljer, Lerums och Gamlebo skogelag. I det sistnämnda ingick också Ryggebol bys skogsägor i Skallsjö. När det gäller Lerums och Gamlebo skogelag finns det protokoll från större sammankomster om gränsbestämningar. Förhandlingarna tog mer än ett år att genomföra. En hel del av dagens skogsgränser härstammar från dessa förhandlingar för cirka 250 år sedan.

Till gårdarna hörde flera torp. Till en början var det säkert så att torparen gjorde dagsverken på gårdarna. Som gengäld fick han bruka torpet, som hade tilldelats ett stycke mark och han kunde kanske också föda en eller ett par kor. Längre fram i tiden

vid andra hälften av 1800-talet började det bli vanligt, att torparna friköpte sina torp och kunde då fortsätta att bruka det i egen regi. Vid denna tid hade industrialiseringen och järnvägen tillkommit och man kanske hade annat arbete än bara torpet, vilket nog var nödvändigt i de flesta fall.

Vid de större gårdarna låg många av torpen nära dessa. De som bodde i dem hade i vissa fall speciella sysslor som ladugårdsskarl, kusk, trädgårdsmästare m.m. Andra torp låg uppe i skogarna. Här var det vanligare med jordbruk och man kanske hade några kreatur. Några torp var soldattorp eller båtsmanstorp. De tillhörde indelningsverket. Soldaten eller båtsmannen hade då en viss ersättning från kronan, men hade ofta lite odling och kreatur också. Förutom torpen fanns det en del små stugor, som stod på ofri grund och som inte hade någon mark runt sig att bruka. Sådana stugor kallades för backstugor och de som bodde i dem kallades backstugesittare. Förmodligen försörjde sig dessa människor med att arbeta på gårdarna i närheten. I en del fall fick troligen backstugesittaren betala arrende till bonden på gården, som ägde marken där stugan stod.

Fortfarande fanns under första halvan av 1900-talet kvar ganska mycket aktivt jordbruk. Men det hade börjat avvecklas i den gamla Lerums by. Längre verkade jordbruket utanför byn och i skogsbygden. Idag finns bara lite jordbruksverksamhet kvar och ger begränsad möjlighet till försörjning.

Vattenkraft

Några gårdar hade kvarnar och sågar. De tidigaste verkar ha legat i anslutning till Sävån och dess fall. Det största fallet fanns vid Hede och kallades i gamla handlingar "Strömmen" rätt och slätt. Det blev sedan Hedefors. Här fanns anläggningar, som på 1600-talet låg på både Hede-sidan och Gamlebo-sidan. Gamlebo kvarn verkar ha legat mitt i fallet och var ganska stor. Där bodde en mjölnarfamilj. Det fanns också anordningar för att styra vattenflödet. Ibland uppstod konflikter mellan Hede och Gamlebo, förmodligen var det gården Gamlebo Kullen som ägde kvarnen då. Vid Knavra nära bron fanns också tidigt kvarnar och sågar. Någon tillhörde Ölslandagårdarna. Senare etablerades flera sågar i de större bäckarna, där dessa passerade gårdarnas skogsmarker. I bäcken, som kommer från Båvsjön till Långa Stamsjön, etablerades i slutet av 1800-talet en bindgarnsfabrik, vars ägare inte tillhörde någon gård. I den stora bäcken från Stora Stamsjön till Långa Stamsjön etablerade gården Hulan sin såg. Det var en ganska stor anläggning.

Andra näringar

I Lerum var bondesamhället och livet kring detta förhärskande i stort sett ända fram till sekelskiftet 1900. En del industrier hade dock etablerats. Den tidigaste större industrin var Sveriges första mekaniska bomullsspinneri och startades redan 1795 av Fredric Hummel, som vid den tiden innehade Gamlebo Kullens gård. Han och hans spinnmästare Carl Henrik Strimberg byggde en vattenhjulsdreven fabrik i Sävån nedanför gården. Det fanns spinnerier utomlands, men man försökte hålla tillverkningsproceduren hemlig.

Strimberg hade tidigare arbetat i utländska spinnerier, men var samtidigt spion och noterade hur man gick tillväga. Det var han, som hade kunskaperna om hur spinneriet kunde byggas. Det var igång till 1846 då fabriksbyggnaden brann ner. Vid det laget hade förhållandena blivit sådana att det inte lönade sig att bygga upp det igen. Dels fanns det nu många konkurrerande spinnerier i landet och dels var det svårt med

transporter med tanke på läget. Det fanns dock intressenter, som hade långtgående planer på att göra Säveån segelbar med slussar, men det blev inte av. Planerna skrinlades helt några år senare, när man började diskutera järnväg.

När spinneriet hade hållit på några år ökade arbetsstyrkan efterhand och blev som mest bortåt 170 personer med familjer. Många av dessa kom utsocknes ifrån, inte sällan från orter långt bort i övriga Sverige. Detta blev något av ett trendbrott i kyrkoböckerna. Folket på orten började blandas med utifrån kommande människor. Många anställda bodde i torp nära gården och spinneriet. Dessa torp hade inget jordbruk. Gården innehade dock andra torp, som låg längre ifrån och på marker med odlingsmöjlighet.

När Gamlebo Kullens spinneri upphörde, kom snart ytterligare industrier som anställde folk från många delar av landet. En större textilindustri etablerades i Hedefors vid fallet där. Företaget startades 1883 under namnet Hedefors Väfveri Aktiebolag. Peter Andreas Åkerlund hade startat Drufvefors Väfveri Aktiebolag i Borås. Företagen sammanslogs 1938-1939 under namnet Drufvefors Väfveri Aktiebolag. Verksamheten hade många anställda och höll på in på 1960-talet, då det blev annan verksamhet (Elga Svets). När fabriken startades, hade järnvägen tillkommit, men det fanns ingen station vid Hedefors. Man fick frakta produkterna till Lerum eller Stenkullen för att få med dem på tåget. På 1920-talet blev det en station ovanför fabriken, men den var egentligen bara till för persontrafik. I 1950-talets början byggde man en kraftstation i fallet, som då tämjdes. I fabriksbyggnaderna finns idag bland annat flera mindre företag.

I Hedefors byggde man bostäder åt de anställda intill fabriken. Flera hus blev flerfamiljshus och låg tätt tillsammans i en egen by. Här etablerades tidigt handelsbod som drevs av en förening med fabriken anställda. Som boendemiljö var det något helt annat än bebyggelsen i det gamla bondesamhället.

I Stenkullen etablerades Britanniafabriken 1893. Den tillverkade bl. a. bestick och hushållsföremål i metallen britannia, som är en legering av tenn, antimon och koppar. Till en början drevs fabriken av vattenkraft från Säveån. Man hade byggt fördämning och en ränna för vattenhjul nedanför fabriken. För att få upp kraften från vattenhjulet till fabriken anbringades linor, som via stolpar och stativ med hjul drogs in i fabriken. Legeringen britannia användes inte på senare tid. Många som arbetade i Britannia hade arbetat i Hedefors och vice versa.

I Stenkullen fanns flera stenbrott som också sysselsatte många personer. Verksamheten pågick en tid runt sekelskiftet 1900. Idag finns rester i terrängen efter denna verksamhet på några ställen och i form av gatunamn.

Längre uppåt Säveån vid Hillefors nära gränsen till Skallsjö etablerades en såg och en havregrynskvärv i industriell skala. En fördämning kom till och via en ränna leddes vattnet till två turbiner. På 1940-talet byggdes ett eget kraftverk. Från början försåg det kvarnen och fabrikörens familj med el. Den var då inte standard 220V 50 Hz utan hade speciella specifikationer. Idag finns här en modern generator med 400/230V 50 Hz el som är infasad på allmänna nätet. Även vid denna kvarn passerade järnvägen. Närmaste station var Stenkullen, där man kunde ta en del gods.

Figur 5. Hillefors grynkvärn.

Stationssamhället Lerum

I slutet av 1850 talet började järnvägen mellan Göteborg och Stockholm byggas, "Västra Stambanan". Liksom "Södra Landsvägen" kom även järnvägen att dras genom Lerum. Givetvis ville bönderna och andra ha en station. Helst ville man ha den vid kyrkan någonstans, men de geologiska förhållandena gjorde det svårt att etablera en station där. Ett annat förslag var någonstans vid Hede. Järnvägsgeneralen Nils Ericsson (adlad Ericson) var dock njugg. Han ansåg att Lerum inte behövde någon station. Det räckte med Jonsered och Floda tyckte han. Till sist gick han med på att Lerum kunde få en liten anhalt, som kunde nyttjas vid behov. Han bestämde, att järnvägen skulle få hyra en lokal i en mindre byggnad, som låg intill spåret vid Brobacken vid vägen ner till Wamme bro, alltså strax innan järnvägen korsade Säveån här. Detta kom senare att få avgörande betydelse med avseende på Lerums fortsatta utveckling.

Närmare sekelskiftet 1900 förändrades Lerum. Vid denna tid fanns i Göteborg som i många andra städer människor, som skapat stora förmögenheter genom att etablera företag och grosshandel. Tiderna för sådan verksamhet var mycket goda. Ganska snart efter järnvägens tillkomst började framförallt rika affärsmän flytta till Lerum. Man byggde stora villor, ofta oisolerade, då de bara skulle användas på somrarna. En del etablerade sig permanent. Man tyckte att luften i Lerum var mycket bättre än i Göteborg och det var lätt att ta sig till Lerum med tåget. Från Lerum längs gamla vägen utmed sjön Aspen finns många av dessa stora villor kvar idag. Till villorna hörde många gånger stora trädgårdar och folk anställdes att sköta dessa. Även en del tjänstefolk kunde få anställning hos de hitflyttade familjerna. Det behövdes hantverkare, hästskötare och annat. Detta kom säkert att bryta beroendet av bondelivet för många människor i Lerum. Etablerandet av servicefunktioner och handel fick en extra skjuts, genom att de inflyttade förmodligen blev en ganska betydande kundgrupp.

Lerums förste handelsman öppnade affär 1872 i liten skala i en av gårdarna nära kyrkan. Han höll till där bara några år och flyttade sedan till Brobacken vid Wamme Bro. Istället för den lilla stationsanhalten hade sedan ett tiotal år tillbaka byggts ett riktigt stationshus och det verkar också ha funnits sidospår vid stationen. Det var alltså inte anmärkningsvärt att handelsmannen flyttade sin verksamhet till trakterna vid stationen. Snart började fler handlare komma till och byggde både affärshus och bostadshus. Ett nytt större stationshus i tegel byggdes 1892. Det gamla blev bostäder för järnvägsfolk. Det var många, som arbetade vid järnvägen vid denna tid. Allting sköttes i princip manuellt.

Bondelivet var inte längre den förhärskande verksamheten i socknen. Ytterligare en bit fram i tiden kom allt fler verksamheter till det som man nu kan kalla det nya centrumet. Även småindustrier etablerades. Sammanträden för sockenangelägenheter och lokaler för detta kom till liksom läkare och barnmorskor. Skolor byggdes ut och nya etablerades i centrum, men även i andra delar som också började växa och blev små delcentra med egna järnvägsstationer. Stenkullen och Aspen är sådana platser. Hedefors fick också flera handelsbodar.

På 1920-talet kom också en större förändring, som kom att påverka inflyttningen till Lerum. Aspenäs Herrgård sålde ut mark på ängarna och bergen öster om gården i anslutning till och även en bit från sjön. En förening bildades för etablering av villabebyggelse på markerna. Det var så "Aspenäs Villastad" kom till. Hit flyttade folk främst från Göteborg för att bygga sig ett eget hus. Många olika yrken fanns hos bebyggarna, men mest var det tjänstemän av olika slag. En trend var inflyttning av sjöfolk, kaptener, styrmän, maskinister m.m. De flesta av tjänstemännen arbetade i Göteborg men bodde i Lerum. Det var nu den egentliga pendlingen tillkom. Först pendlade man med tåget, men efterhand ökade bilägandet och man började pendla med egen bil. Lerum kom alltmer att bli en förstad till Göteborg. Ibland kallade man sådana för "sovstäder". Kunde detta gälla även Lerum? Kanske gäller det ännu mer idag?

Den medeltida Södra Landsvägen och 1850-talets järnväg finns idag kvar som motorvägen E20 och Västra Stambanan. De ursprungliga anläggningarna gav med sina goda kommunikationer upphov till stationssamhället Lerum, den nuvarande tätorten Lerum. Men idag går det inte att komma direkt från E20 till de centrala delarna av tätorten och på Västra Stambanan stannar bara lokala pendeltåg. Alla stora och långväga transporter på väg och med tåg passerar förbi Lerum. Den breda korridoren med E20 och Västra stambanan har istället blivit en störande och svårpasserad barriär för både människor och natur. Inverkan av barriären går teoretiskt att undanröja genom överdäckning, men kräver så omfattande och kostsamma åtgärder att genomförande inte är realistiskt under överskådlig tid. Lerums invånare får istället acceptera den utveckling, som har ägt rum och minska inverkan av barriären så gott det går med fler passager.

3 Planeringen av Lerums tätort till idag

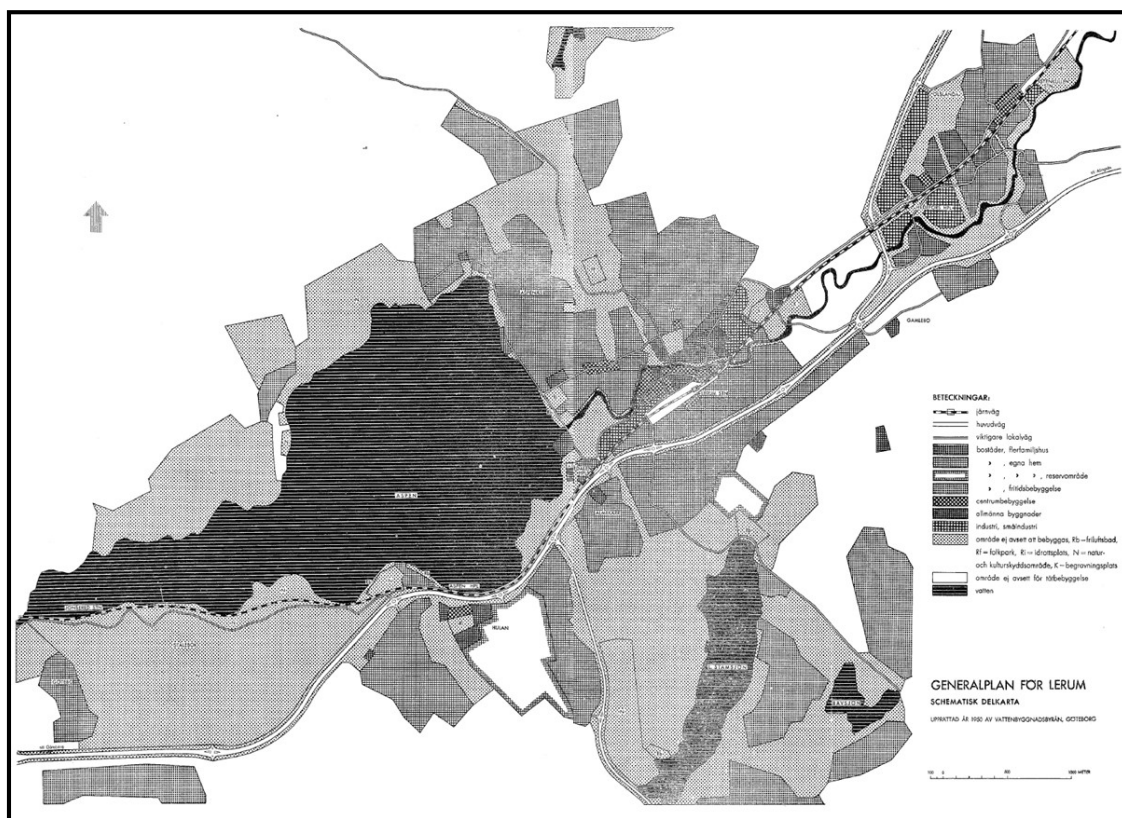
Grönområden i översiktliga planer 1950-2010

Lerums nuvarande kommun bildades 1969 genom sammanläggning av de tidigare kommunerna Lerum, Skallsjö och Stora Lundby. I dessa kommuner fanns generalplaner för tätorterna Lerum, Floda, Gråbo och Sjövik. I Lerums första generalplan, upprättad 1950 av Vattenbyggnadsbyrån, redovisades i kap 9 med rubriken "Kulturminnes- och

naturskyddsområde”: ”.... större markområden, som ur natur- och kulturskyddssynpunkt äro så värdefulla, att de i generalplanen ansetts böra speciellt skyddas. Detta gäller framför allt det stora parkområdet på sjön Aspens södra sida, parkområden kring Aspenäs gård och Kolboryd samt det vilda och otillgängliga bergmassivet på Aspens norra sida.”

”Den sydöstra delen av kommunen är ur regionplanesynpunkt av synnerligen stort värde. Området utnyttjas som friluftsområde för stora delar av regionens befolkning, och trakterna kring Härsjöarna ha blivit ett centrum för sådan verksamhet. Det torde vara av synnerligen starkt regionalt intresse, att området för framtiden tryggas för detta ändamål. Med anledning härav har området i planen redovisats som strövområde. Därvid förutsättes, att endast sådan bebyggelse, som är att anse som allmänna anläggningar för friluftsliv och därmed samhörigt ändamål, bör få komma till stånd.”

Härskogsområdet hade vid mitten av 1900-talet stor betydelse för göteborgarnas friluftsliv. Det fanns exempelvis möjlighet att lösa så kallad gaffelbiljett för tågresa till/från Hindås eller Floda med möjlighet till vandring eller skidtutur utmed uppmärkta leder genom Härskogen.

Figur 6. Generalplan för Lerum 1950. Schematisk delkarta för Lerums tätort

I kap 10 ”Områden ej avsedda för bebyggelse” skrivs följande: ”I denna benämning har sammanförts områden, som av skilda anledningar ej kunna eller få bebyggas. Hit räknas grönstråk och parker, strandreservat, reservat för vattentäkter, skyddszoner för industrier, huvudvägar och kraftledning samt impediment. Grönstråkens uppgift är att luckra upp bebyggelsen och förmedla kontakten mellan centralt belägna bostäder och de utanför bebyggelsen liggande större fritidsområdena. Försedda med

promenadvägar ha de därför stor betydelse ur rekreationssynpunkt, och de torde även komma att utnyttjas för de äldre barnens lekar. Sådana grönstråk har föreslagits mellan Aspen och Åsen samt mellan Aspenäs och Torp.”

I samma kapitel sägs vidare: *”Aspens stränder ha i möjligaste mån frilagts och bilda ett nästan sammanhängande strandområde från Aspenäs gård till Hulan. Därigenom skapas goda möjligheter för anordnandet av båtbyggor, promenadvägar och även badplatser inom bekvämt räckhåll för alla dem som bo kring sjön. Möjligheten att ansluta detta strandområde till bebyggelsen vid Aspen är emellertid beroende på om en planskild gångkorsning med järnvägen kan komma till stånd. En sådan förbindelse är önskvärd, och behovet av den torde komma att aktualiseras i samma mån som bebyggelsen i Aspen utökas. Det område av Almekärr, som är beläget mellan järnvägen och sjön, har undantagits från bebyggelse. Området har ett så utsatt och känsligt läge i samhällsbilden, att ett bebyggande av området skulle spoliera det fina sammanhanget av bebyggelse runt sjön. Området beräknas i stället taget i anspråk för rekreatiönsändamål. Även längs Sävås stränder har reservat i möjligaste mån utlagts för liknande ändamål. Det stora markområdet på Almekärr, som är beläget mellan Lerums centrum och Aspen, har i planen till större delen föreslagits som grönområde. Området har en utsökt estetisk verkan som en introduktion till centrumbebyggelsen, och det är det enda centrala område, som finns disponibelt, sedan samhället utbyggt enligt planen. Med hänsyn till dess ytterst centrala läge är det tänkbart, att frågan om ett partiellt utnyttjande av området för annat ändamål än park kan uppkomma.”*

Generalplanen baserades på Göteborgs regionplan 1940 – 44, där Lerum betraktas som en förort till Göteborg, främst avsedd för egnahemsbebyggelse. Det är uppenbart att i generalplanen 1950 värderades naturområdena i första hand med hänsyn till rekreation, friluftsliv och estetik. Naturvärde och naturvård nämns inte.

Den första generalplanen för den nybildade Lerums kommun, generalplan 70, var den första generalplan, som täckte kommunens hela areal. Den var mycket omfattande, men blev aldrig antagen av kommunfullmäktige. Den var dock underlaget för generalplan 75, som antogs av kommunfullmäktige 1976. Generalplan 70 visade den struktur som bebyggelsen i den nybildade kommunen skulle utvecklas till för att uppnå en rimlig boendestandard och ett hierarkiskt system av centra, som följde göteborgsregionens centrumutrednings mall: Regioncentrum (A), Regiondelscentrum (B), Kommuncentrum (C) och Närhetscentrum (D). Lerums centrum bestämdes till kommuncentrum med möjlighet till utveckling till regiondelscentrum. Tätbebyggelsen skulle utvecklas enligt två alternativ. Antingen så att bebyggelsen utgör flera sammanhängande band genom hela kommunen eller så att befintliga tätbyggda områden utvecklas punktvis. Befintliga centrumområden skulle kompletteras till D-centra. Stora sammanhängande skyddsvärda naturområden av såväl regional som kommunal betydelse redovisades med Härskogsområdet i söder, Gorås-Tösjön-Hunsered-Näås-Öijared i mitten och Vättlefjäll-Alefjäll-Risveden i norr.

Naturskyddsföreningen medverkade till Generalplan 70 med en underlagsrapport: *”Inventering av skyddsvärda naturobjekt”* (Rapport 8, Lerumskretsen av Svenska Naturskyddsföreningen och Stadsarkitektkontoret, 1971). I rapporten beskrivs bland annat 25 ”större skyddsvärda områden”, botaniska objekt, zoologiska objekt, geologiska objekt och utsiktspunkter.

Figur 7. Båthuset vid Kolboryd. Akvarell av Martin Zollitsch.

Natur och grönområden behandlades inte i separata kapitel i generalplan 75 utan som del under rubriken Fritid. Här infördes nu begreppet riksintresse från den då aktuella riksplaneringen. Motiv för bevarande av skyddsvärda områden är dels rekreation och fritidsaktiviteter, dels att bevara orörda områden för framtiden, men också skogsbrukets intressen. I Generalplan 75 tillkom som ett viktigt mål att bevara skogs- och åkermarken så långt möjligt. Som skyddsvärda närströvmråden för boende i närheten framhölls Gorås-Tösjön, Brattås mellan Gråbo och Floda och Härskogens delar gränsande till bebyggelsen. *Planstandardnormerna* innehöll riktvärden för anläggningar för fysisk rekreation. Planen preciserade att närströvmråden om 1-2 kvadratkilometer anvisas

inom 1000 m från bostadscentréer. I denna plan begränsades också tidshorisonten till 10-15 år och utvecklingen till kommunens ekonomiska resurser.

Generalplan 75 följdes upp av Kommunöversikt 77, som innehöll regler och bestämmelser för markanvändningen enligt Generalplan 75. Lagligt skyddade områden var naturreservatet Säveåns dalgång mellan Ölslanda och Floda, naturvårdsområden till skydd för landskapsbilden i delar av Härskogsområdet, Aspens norra och södra stränder och Lärjeåns dalgång samt strandskyddet kring alla sjöar och utmed Säveån. Dessutom gavs riktlinjer för alla andra områden utanför detalj- och områdesplaner. Det framgår också att för Lerums centrum fanns en ram- och etapp-plan, underlaget för dispositionsplaner i etapper. Dessa krävdes som underlag för detaljplaner. Kommunöversikten aktualiserades sedan till Kommunöversikt 82.

För Lerums centrum anordnades en allmän arkitektävling med ett vinnande förslag 1972, som hade byggandet av Solkattens butikshus till följd. Ändrad politik i därpå följande val var anledningen till att tävlingsresultatet inte följdes upp. Först 1986 gjordes en områdesplan med en ny bro över Säveån, som gick till samråd.

Nästa generalplan blev Generalplan 80, som i början av planarbetet var inriktad på en ekologisk målsättning. Planarbetet bedrevs dock alltmer som ett politiskt arbete, där denna inriktning inte följdes upp fram till antagandet i Kommunfullmäktige 1981. Målen var i huvudsak de samma som i Generalplan 75, om än mindre konkreta. Servicestrukturen räknar med kommundelscentra i Lerum, Floda och Gråbo och ett flertal närhetscentra, några av dem ofullständiga inom planperioden 10-15 år. En lång rad platser räknades upp som särskilt värdefulla områden för natur och kultur. Som strövområden angavs särskilt värdefulla naturområden och kulturmiljöer, områden för större fritidsanläggning, framtida exploateringsområden, sjöarna, men främst områden med bestående markanvändning. För dessa hänvisades till kommande sektorplanering beträffande avgränsningen. Områden för fritidsanläggningar räknades upp, även här med hänvisning till kommande sektorplanering. Området norr om Aspenäsgården, Aspens östra strand från Hagaviken till badplatsen, samt Aludden-Lessudden är platser för dessa fritidsanläggningar i centrala Lerum.

Sedan 1987 gäller en ny lag, Plan- och bygglagen (PBL, senaste version lag 2010:900), som införde nya begrepp. Generalplan heter nu översiktsplan, dispositions- eller områdesplan blir fördjupad översiktsplan. Detaljplan ersätter tidigare byggnads-, stads- och detaljplan. Översiktsplan (ÖP) 90 ersatte nu Generalplan 80. Med ett omfattande material av rapporter som planeringsunderlag, där även en rapport om ekologiskt känsliga områden ingår, och en ingående måldiskussion och möten med allmänheten framlades planen i tre rapporter; inventeringar, analys och själva planen. I den 1991 antagna översiktsplanen framhålls i avsnitt 2.7 som mål för välbefinnande: *"Tätorterna förses med grönstråk i och mellan bostadsområden, med offentliga rum som inbjuder till möten mellan människor och med lokaler lämpade för gemensamma aktiviteter nära bostäderna. ... Naturvärden beaktas och tillvaratas i all fysisk planering. ... Höga krav på samhällsbildens estetiska kvaliteter ställs vid detaljplanering, lovgivning, offentliga investeringar särskilt i områden där många människor samlas, områden som är väl synliga och områden med offentliga byggnader och anläggningar...(sid.17)."*

Förslaget till markanvändning (kap. 3) anger på kartsquisser för varje tätortcentrum områden för utbyggnad och förnyelse samt grönstråk. För Lerums centrum sägs i texten: *"Den gröna miljön i Lerum får ökad betydelse genom sin positiva inverkan på boende-*

och centrummiljön. Sammanhängande stråk eftersträvas utmed Alebäcken, genom sydöstra Lerum och vid Riddarsten-Häcksjöbäcken och Säveåns och Leråns stränder. Detta sker dels genom att göra erforderlig mark tillgänglig, dels genom att komplettera befintliga stråk med växtlighet. Även Aspens och Lilla Stamsjöns stränder ingår i denna gröna miljö. Riddarsten och Stamsjöhöjd reserveras som samlingspunkter för friluftslivet. Restområden vid trafik- och andra anläggningar förses med välplanerade planteringar.(sid.22)”

År 1993 påbörjades arbetet med tätortsöversikter, som för Lerum resulterade i ett remissunderlag 1993-03 (*”Lerum Tätortsöversikt”* (1993-03-26), som dock aldrig fördes vidare. Karta 6 i remissunderlaget avser grönstrukturen (se [figur 18](#) i kap 11). Vegetationsstråk inom tätorten redovisas översiktligt. Denna karta (återgiven på den här rapportens titelsida och även i kapitel 11) kan fortfarande anses aktuell som utgångsmaterial för förnyade studier och en plan för ett sammanhängande system av stråk för planering och vård av flora och fauna inom och i anslutning till bebyggelsen.

Efter mellanliggande ÖP 2000 kom den senaste översiktsplanen Lerums framtidsplan ÖP 2008. Cirkelns Vitbok 3 innehåller en ingående beskrivning och kritik av denna översiktsplan. Natur och grönstruktur i bebyggelsen i Lerum har här endast sporadiska anhaltspunkter. I kapitlet Förutsättningar står under Tätorternas grönstruktur: *”Grönytor och offentligt utrymme är viktiga både för upplevelsen, stadsbilden och hälsan. Att förtäta är alltså inte oproblemiskt (sid 37).* Som en del i Vision 2010 står: *”Lerums kommun kännetecknas av vacker natur och god livsmiljö (sid 96).”* I planförslaget för Lerums tätort krävs: *”Behåll de gröna kilarna med natur. Ta vara på Säveåns vackra vattenspegel i en stadsparksmiljö (sid. 110).”* Lerums centrum redovisas endast verbalt, schematiskt på karta och med en skiss ur planprogrammet för Lerums centrum (sid 111).

Detta planprogram *”Forma Lerum för framtiden”*, godkänt i kommunstyrelsen 2007-03-28, handlar främst om utvecklingen av detaljhandeln. Länsstyrelsens naturinventering Säveån, rapport 1997:1 omnämns: *”En samlad syn på Säveåns värden innebär också att ån är av betydelse som rekreativmiljö för människor. I Lerum är Säveån viktig både som naturmiljö och som del i stadsmiljön(sid.11).”* I planprogrammet sägs om åmiljön: *”Utnyttja årummet: Utforma stadsplaner och bebyggelse mer i samspel med årummet och skapa mer av stadspark i detta parti av centrum (sid.18).”* Kapitlet Konsekvenser säger under Stads- och landskapsbild: *”Säveån ger förutsättningar för en varierad stadsbild. När centrum förtäts är det viktigt att bebyggelse integreras i åmiljön på ett varsamt sätt. För att säkerställa gestaltungskraven i den fortsatta byggprocessen skall detta säkras med planbestämmelser.”*

Kanske som en följd av intentionerna i ÖP 2000 hade under mellantiden kommunen beställt en beskrivning *”Skötsel och gallringsåtgärder längs Säveån i Lerum”* (GF Konsult AB 2002-09-04). I samråd om åtgärderna i riksintresset för naturvård godkände Länsstyrelsen förslaget på sträckan Aspenäsbron-Järnvägsbron. Även Lerums Naturskyddsförening accepterade förslaget med vissa invändningar. Praktiken kom emellertid att innebära vida mer omfattande gallring än enligt förslaget, dvs ett kraftigt övertramp. Uppenbarligen styrdes praktiken mer av önskan *”att se vattnet”* framför att beakta riksintresset för naturvård.

Några ytterligare dokument, som stödjer kravet på och behovet av grönstråk och skapande av en grönstruktur i Lerums centrum, känner vi inte till. Vad är då gjort i praktiken under senare tid?

Figur 8. Lerums vision 2025.

Vision 2010 följdes av Vision 2025 med målet att Lerum ska bli Sveriges ledande miljökommun år 2025 och att kommunen ska kännetecknas av hållbarhet, kreativitet och inflytande. Visionen antogs av kommunfullmäktige i november 2009 och har åtminstone teoretiskt gällt sedan dess.

Sedan 2014 pågår arbete med en ny översiktsplan, som ska ha tidshorisont till 2040. I Vitbok 3 har vi angivit "Principer för en ny översiktsplan" (april 2015). I kommunens programdokument 2015-05-18 redovisas följande sammanfattande, politiskt formulerade målbilder under rubriken "Att bygga och bo":

- "Lerums kommuns ska erbjuda ett trivsamt boende nära gröna oaser. Det ska finnas tillgång till natur för upplevelser och rekreation.
- Bebyggelseutveckling ska i första hand ske genom utveckling och förtätning av befintliga tätorter. Motiv är att spara natur, och för att utveckla ett mer resurseffektivt samhälle.
- Boendemöjligheter längs kollektivtrafikstråken ska utvecklas.
- Natur och sjöar är bärare av kommunens identitet.
- Strandskyddet ska försvaras och sjöarna ska vara tillgängliga för allmänheten. Det ska finnas sjönära boende, men det ska inte inkräkta på allmänhetens behov av tillgång till sjö och natur.
- Byggnation kring sjöar och vattendrag ska ske med hänsyn till effekter av klimatförändring.

- *Samhället ska vara tillgängligt för även äldre och för personer med funktionsnedsättning – bland annat för att allas kompetens behövs i samhället (se även under delaktighet)."*

Detta arbete har av oklara anledningar fördröjts. Ett samrådsförslag har aviserats under 2018 eller 2019.

Vad har byggts i Lerum sedan 1950?

Näringslivets utveckling efter andra världskriget medförde ett växande behov av arbetskraft i storstadsområdena. Översiktliga planer i dåvarande Lerums kommun blev svaret på denna utveckling liksom några viktigare byggnadsprojekt. Torpskolan byggdes 1953 som en av de första skolorna för det nya grundskolesystemet. Ett av Lerums finaste arkitekturminnen, villan på Fasanstigen av arkitekten Bruno Mathsson kom till 1953-55. Punkthusen vid Lagman Eskils väg kom till redan 1952.

Efter en arkitekttävling byggdes husen runt Bagges Torg 1959. I början av 1960-talet byggdes bostäderna utmed Kring Alles väg och vid Häradsvägen-Alingsåsvägen samt villorna i Hallsåsområdet liksom husen på Solås. Bostäderna vid Lerum Andersvägen byggdes 1962-64, ett modernt område med olika upplåtelseformer. Omkring 1970 byggdes Ljungbackens villaområde samt Höjdens radhus och flerfamiljshus i anslutning till Højdenhemmet och Tuvängens sjukhem.

I slutet av 1960-talet var Hulanområdet kommunens stora bostadsprojekt med första etappen 1969-70 fram till 1971 och kyrkan 1973. Därefter planerades Almekärrsområdet med bostäder i första etappen 1976, Almekärrsskolan 1977 och Rydsbergsskolan 1982. Sista etappen kom efter 2000. Under 1980-talet förtätades Rydsberg och Axåsområdet ovanför Aspenäs kom till.

Centrum förändrades med ny Missionskyrka och Polishuset 1980, Vårdcentralen och bostäderna byggda av rivna byggelement från Bergsjön i Brogården och Lerums gymnasium fram till mitten av 1980-talet. Åtorps Udde och Knappängen (Hallsås) kom till 1988-89. Kontorshuset mittemot stationen byggdes 1994, bostäderna mittemot gymnasiet vid John i Dergårdens stuga därefter.

Äldreboendet och bostäderna på Riddarsten och ett nytt bostadsområde på östra sidan av Långa Stamsjön kom till efter 2000. Så även en husgrupp vid Stamsjövägen och en vid Skattegårdsbacken. Koxåsområdet är nu nästan fullbyggt. Kontinuerligt har nya villor byggts på lucktomter och på nya avstyckningar i villaområdena. I centrum har nyligen ett stort parkeringshus blivit färdigt och ett 11-vånings bostadshus på den så kallade Teletomten vid Vattenpalatset.

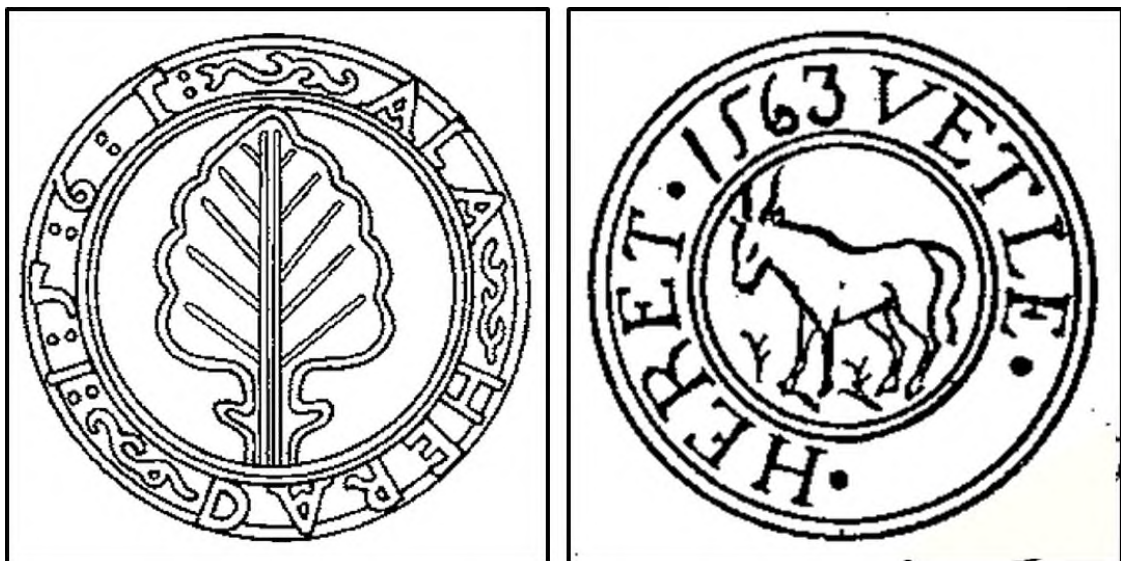
Vad gäller offentliga platser, parker etc. har planteringar gjorts utmed Göteborgsvägen. Bagges Torg har fått en ansiktslyftning. Rondeller har smyckats med blomsterarrangemang. En ny gångbro, Åtorpsbron, har byggts över Sæveån vid Brogården. Gångstigen runt Långa Stamsjön har rustats upp. I Tingshusparken har förändringar genomförts för att höja stabiliteten utmed Sæveån, som på flera ställen har försetts med erosionsskydd. Allt detta infaller i perioden efter 1990. De senaste åren har dessutom genomförts ett projekt Växtrum med små planteringar på flera platser utmed Sæveån. Gångvägen utmed åstranden finns genom hela centrum med få undantag, där privatägd mark hindrar. Vid Alebäckens mynning har anlagts en parkeringsplats, som

ligger för nära åstranden och motverkar därmed kravet på skydd av flora och fauna samt tillgängligheten.

4 Lerums identitet

Lerums kommun i sin nuvarande omfattning bildades 1969. Trots att nästan 50 år har passerat, identifierar sig många boende i exempelvis Gråbo och Floda snarare som gråbobor och flodabor än som lerumsbor. I botten finns en kvarstående misstänksamhet mot att Lerum som kommundel och tätort favoriseras på de andra tätorternas bekostnad.

Ett medel att underlätta eller skapa gemensam identitet är att anta ett gemensamt vapen eller logotyp. Städer enligt den gamla administrativa indelningen har vapen, exempelvis Alingsås hjort och ek och Göteborgs lejon. De gamla socknarna och landskommunerna hade normalt inte vapen. Men en del härader hade vapen, dock inte Ale och Vättle. Ale hade däremot ett sigill med al-löv och Vättle hade ett sigill med en ox i helfigur.

Figur 9. Ale och Vättle häraders sigill från 1500-talet.

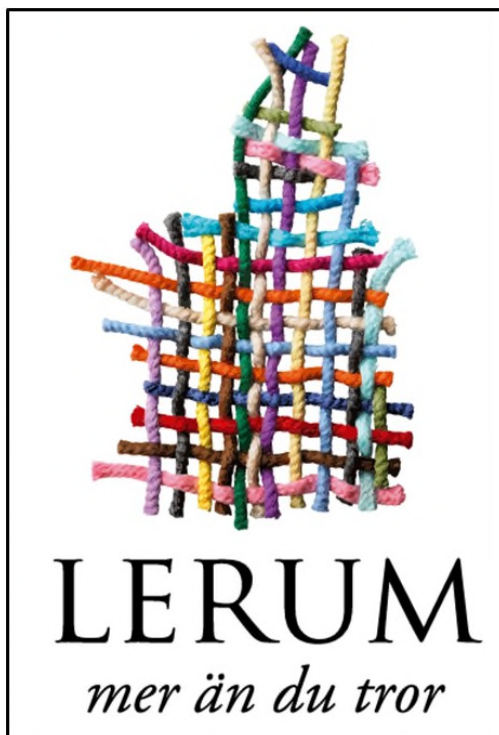
När den administrativa skillnaden mellan städer och landskommuner togs bort, började även kommuner utanför de gamla städerna skaffa sig vapen som identitetsmarkörer. I början av 1970-talet togs för Lerum fram ett förslag med oxhuvud och al-löv. Oxhuvudet inspirerades uppenbarligen av Vättle härads sigill och al-lövet kom från Ale härads sigill. Det senare var med eftersom delar av Lerums kommun i Stora Lundby och Östad ingick i Ale härad. Det första förslaget med oxhuvud var inte så tilltalande, mötte motstånd och antogs inte.

I slutet av 1970-talet modifierades förslaget med oxhuvudet. Al-lövet var borttaget och ersatt med tre eklöv. Oxhuvudet var omgjort så att det nu gav ett helt annat intryck. Oxen och eklöven, som av det senare finns gott om i Lerum, skulle symbolisera styrka och kanske förankring i natur och jordbruksförsörjning. Tre löv representerar de tre kommundelarna. Denna version av vapnet godtog kommunstyret 1981 och blev godkänd som heraldiskt märke. Som formellt kommunvapen gäller det fortfarande trots att kommunen har upphört med användningen.

Figur 10. Det första oxhuvudförslaget enligt en tidningsartikel 1971.

Den 25 oktober 2007 antog kommunfullmäktige en ny logotyp och slogan för Lerum. Detta skedde sedan förslag hade tagits fram av en anlitad konsult. Syftet är dunkelt och resultatet har snarast väckt åtlöje. "Trasan" har trots 10 års användning troligen föga stöd hos kommunens invånare. I jämförelse framstår till och med "uroxen" från 1971 som mera tilltalande. Om "trasan" var ett försök att väva ihop motsättningarna mellan kommundelarna kanske ett positivt resultat ändå blev gemensamt motstånd.

Figur 11. Lerums kommuns vapen antaget 1981 och logotyp antagen 2007

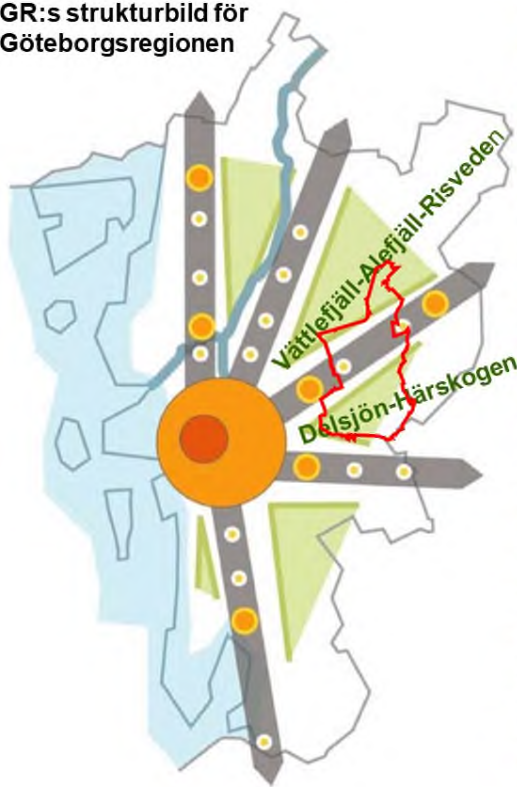
Det område, som idag utgör Lerums kommun, har under cirka 100 år utvecklats från rätt glesbefolkad landsbygd omgiven av stora och ganska orörda skogsområden till ett antal växande tätorter utmed kommunikationsstråken. Skogsområdena karakteriseras till stor del av produktionsskogsbruk med kalhyggen, snårig ungskog och skogsbilvägar. Befolkningen utgörs av en minoritet "urbefolkning" och en betydande majoritet inflyttade. Socioekonomiskt är majoriteten välbeställda. Lerums kommun fungerar i stort som förort till Göteborg och domineras av småhusbebyggelse. Som del i Göteborgsregionen förväntas Lerum dessutom ha fortsatt stark befolkningstillväxt.

Nuvarande tillväxt i storstadsregionerna, i första hand Stockholm, Göteborg och Malmö, och utarmning av landsbygden, kan utan ändrade förutsättningar förväntas fortsätta under överskådlig tid. Det är bara radikalt ändrad samhällsplanering eller yttre realiteter, som kan ändra detta förhållande. Det förstnämnda framstår för närvarande som osannolikt, det sistnämnda som oundvikligt.

Lerums kommun har fortfarande förutsättningar att bli en långsiktigt hållbar kommun i ett hållbart samhälle med regional balans och självförsörjning. Men det kräver redan på kort sikt att tillväxten nationellt bromsas och styrs hårdare mot regional fördelning för att bevara biologisk mångfald och möjligheterna för produktion av livsmedel i ett kommande samhälle i ekologisk balans. Lerums långsiktiga identitet ligger därmed betydligt närmare de jordnära symbolerna oxen och ekarna än den sönderfallande trasan.

5 Gröna kilar i Göteborgsregionens strukturbild

GR:s strukturbild för Göteborgsregionen

Figur 12. GR:s strukturbild och terrängkarta över Lerums kommun. Strukturbildens original har kompletterats med namngivna gröna kilar och ungefärligt läge för Lerums kommun.

Strukturbildens roll i samhällsutvecklingen

Förbundsstyrelsen i Göteborgsregionens kommunalförbund (GR) beslutade 2008-05-23 att godkänna ”Strukturbild för Göteborgsregionen. En överenskommelse om att vi gemensamt tar ansvar för att den regionala strukturen är långsiktigt hållbar”, daterad maj 2008. Strukturbilden (se figur 12) ligger till grund för det gemensamma arbetet med att utveckla en långsiktigt hållbar struktur i Göteborgsregionen. Bilden är förenklad för att fånga de övergripande strukturbildande element, som är av betydelse, när det gäller att skapa en samsyn kring hur Göteborgsregionen ska utvecklas. Så här beskrivs specifikt de gröna kilarna:

”De större sammanhängande grönområdena bidrar till Göteborgsregionens attraktionskraft, varför de är av betydande gemensamt intresse. I de gröna kilarna finns även jord- och skogsbruk, i många fall med stora kulturhistoriska värden. Naturen är en omistlig tillgång för ett rikt friluftsliv som ger oss ro och möjlighet till återhämtning. Den erbjuder möjligheter till rekreation, lek, naturupplevelser, naturpedagogik och odling. Vidare spelar sammanhängande grönområden en viktig roll för att skapa förutsättningar för bevarande av biologisk mångfald. Grönområdena fyller också en funktion som lokala klimat- och miljöförbättrare.”

Vad som kritiskt betraktat menas med utveckling i detta sammanhang är tveklöst tillväxt ifråga om befolkning, bebyggelse och ekonomiska aktiviteter, dvs en utveckling som knappast underlättar långsiktig hållbarhet. Trots detta fastslog Göteborgsregionen 2013 tillväxtmålet för befolkningen till minst 10 000 per år. Lerums kommun har haft ett tillväxtmål på 1% befolkningsökning per år. Målet är i december 2017 höjt till 1-1,5 % per år. Anta att Lerum hade 40 000 invånare 2014. Enkel beräkning utgående från 1% tillväxt per år ger följande resultat

2015:	40 400
2020:	42 461
2025:	44 627
2035:	49 296
2045:	54 453
2055:	60 150
2065:	66 443

Den exakta siffran 31 december 2016 var 40 692. Med denna ökningstakt skulle Lerums befolkning växa med drygt 64% på 50 år.

Är tillväxten rimlig och vilka områden ska tas i anspråk för bebyggelse? Ska natur- och odlingsmark tas i anspråk för gles småhusbebyggelse eller ska höga lägenhetshus koncentreras i tätorter i anslutning till kollektivtrafiken? Eller ska befolkning och bebyggelsen fördelas i landskapet på ett sådant sätt att största möjliga lokala livsmedelsförsörjning ändå underlättas? Göteborgsregionens strukturbild tycks ge tydlig inriktning mot koncentrerad bebyggelse längs kommunikationsstråken.

Syftet med strukturbilden anges bland annat vara att uppnå ”uthållig tillväxt”, vilket i konkret mening måste betecknas vara en själv Motsättning. Tillväxt som begreppet normalt beskrivs och tolkas samhällsekonomiskt är långsiktigt omöjlig med hänsyn till planeten Jordens begränsade resurser. Frånsett detta ohållbara tillväxtmål kan den regionala planeringen ändå uppfattas ha positiv inriktning i flera avseenden. Bebyggelse ska ske i stationsnära lägen utmed kommunikationsstråk med god kollektivtrafik. Det innebär förhoppningsvis att utspridd bebyggelse med intrång i naturområden och utan tillgång till kollektivtrafik ska undvikas, även om detta inte uttrycks i klartext.

Huvudstråken för bebyggelse i Göteborgsregionen bestäms av järnvägarna Bohusbanan, Norge-Vänernbanan, Västra Stambanan, Götalandsbanan (Kust-till-kustbanan) och Väst kustbanan. Stråken innefattar de orter som ligger längs med eller i nära anslutning till dessa banor.

När strukturbilden redovisades i maj 2008, fanns det nationella konceptet för höghastighetsbanor inte presenterat. I strukturbilden omnämns Götalandsbanan, dvs en järnvägsförbindelse Göteborg-Stockholm via Jönköping. Trafikverkets under hösten 2017 redovisade nationella plan för 2018-2029 innefattar inte mera extrema höghastighetsbanor, bara banor med högst hastighet 250 km/tim. Trafikverkets förslag har fått mycket kritik för att inte innefatta ombyggnad eller nybyggnad av banan Göteborg-Borås(-Jönköping). Dessa frågor diskuteras och är inte avgjorda, när vitboken färdigställs.

Den södra delen av Lerums kommun i stråket Jonsered-Lerum-Stenkullen-Floda-Norsesund ligger utmed huvudstråket Västra Stambanan och till stor del även utmed väg E20. Det är tveklöst detta stråk genom Lerum som är markerat i den schematiska strukturbilden.

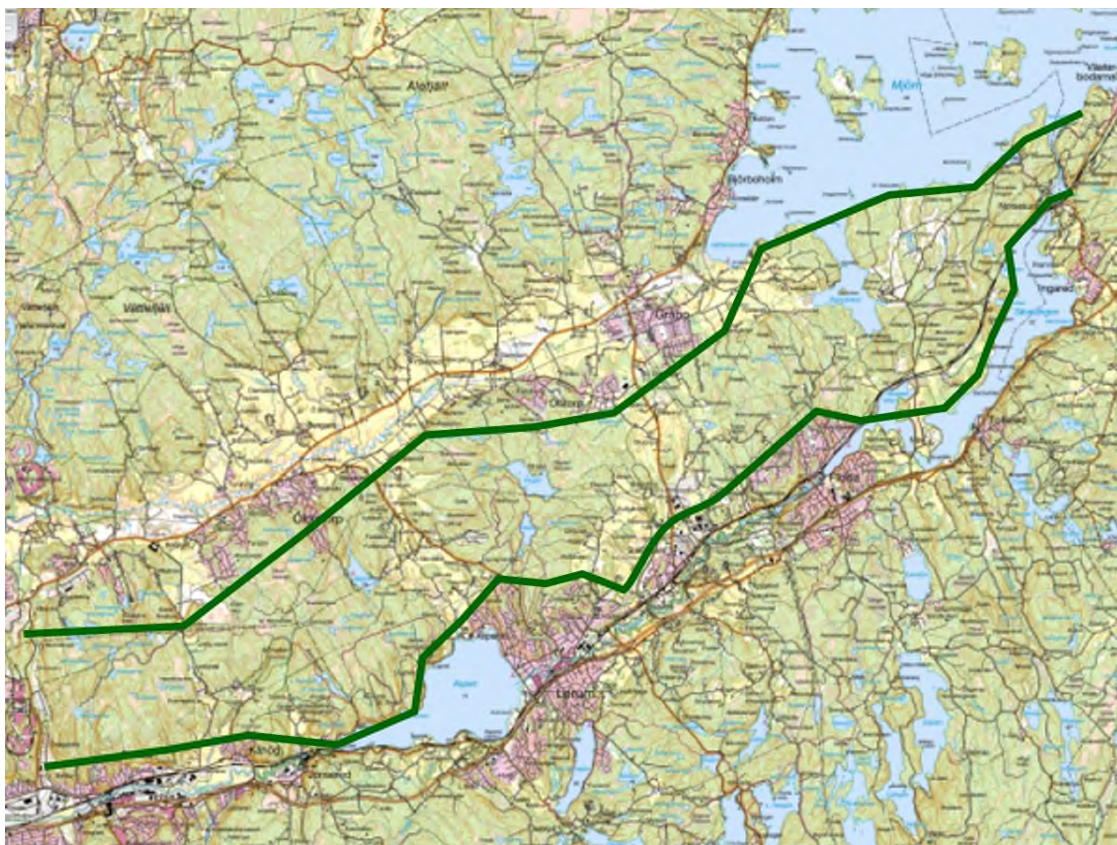
Norra delen av kommunen ligger emellertid utmed ett stråk, Lärje-Olofstorp-Stannum-Gråbo-Annekärr-Björboholm-Sjövik, som inte är markerat i strukturbilden, troligen beroende på att det inte i nutid betjänas av spårbunden trafik. Dåvarande Västgötabanan har sedan länge ersatts av väg 190, nu endast trafikerad med delvis osammanhängande busstrafik.

De gröna kilarna

Mellan huvudstråken med kommunikationer och bebyggelse finns vad som i strukturbilden benämns ”De gröna kilarna”. Dessa är inte namnsatta i strukturbilden. Benämningen Delsjön-Härskogenkilen används i en separat projektrapport utarbetad av Göteborgsregionen. Vättlefjäll-Risveden omnämns i rapporten LAB 190 som behandlar stråket längs väg 190 hela sträckan från Lärje till Nossebro.

I beskrivningen av strukturbilden omnämns att i de gröna kilarna även finns jord- och skogsbruk, i många fall med stora kulturhistoriska värden. Men det är uppenbart att strukturbildens gröna kilar i första hand avser skogsområden. Det ger intrycket att jordbruksområdena mera uppfattas som tänkbara exploateringsområden för bebyggelse, framför allt utmed strukturbildens kommunikations- och bebyggelsestråk. I perspektivet långsiktig försörjning borde den odlingsbara marken ha minst lika stort bevarandevärde som skogsmarken och därför uppmärksammas påtagligare i strukturbilden. Det är vår bestämda åsikt i studiecirkeln att detta ska beaktas i synen på grönstruktur i Lerum.

Lerums kommun sydligaste respektive nordligaste delar tillhör tveklöst strukturbildens gröna kilar Delsjön-Härskogenkilen respektive Vättlefjäll-Alefjäll-Risvedenkilen. Lerums kommuns centrala delar genomkorsas dessutom av en högst påtaglig ”inofficiell” tredje grön kil som omfattar skogsområden i stråket Bergsjön-Lexbydal-Älsjön-Häcksjön/Tösjön-Öjared-Norsesund-Västerbodarna. Den här kilen genomkorsas i Lerums kommun av odlingsmark och spridd bebyggelse utmed vägarna Lerum-Olofstorp och Stenkullen-Gråbo. Utmed den sistnämnda vägen tenderar bebyggelsen att expandera både från Gråbo och Stenkullen, vilket på sikt skulle kunna skapa en olämplig bebyggd barriär och försvåra ekologisk kommunikation längs kilen.

Figur 13. Den mellersta, tredje gröna kilen genom Lerums kommun.

Det kan tilläggas att redan förslaget till generalplan 70 räknade med tre gröna huvudstråk som framgår ovan i kapitel 3. Stråken benämndes då Härskogsområdet i söder, Gorås-Tösjön-Hunsered-Nääs-Öijared i mitten och Vättlefjäll-Alefjäll-Risveden i norr.

Barriärerna E20 och Västra Stambanan

De båda kommunikationslederna E20 och Västra Stambanan bildar en mycket effektiv kontaktbarriär inte bara för samhället utan i hög grad för många organismer, framför allt djur. Exempelvis har igelkottar, rådjur och älgar små möjligheter att passera mellan de södra och norra delarna av Lerums tätort. Taken över järnvägstunnlarna vid Aspen och i Jonsered och Jerikotunneln på E20 bör till viss del fungera som ekodukter (spridningsleder och faunapassager), men ligger långt från de centrala delarna av Lerums tätort.

6 Grönstråk i Lerums tätort

De centrala delarna av Lerums tätort präglas av läget öster om sjön Aspen i Sävåns ganska breda dalgång. Vilket område som geografiskt ska sägas omfattas av dalgången är beroende av om topografiska eller andra faktorer som öppenhet och bebyggelse ska beaktas för avgränsningen. Här görs därför inget försök att göra en distinkt avgränsning. Det kan däremot konstateras, att ifråga om identifierbara grönstråk, finns en grundstruktur i form av Sävån längs dalgångens botten och anslutande stråk från dalsidorna. Följande grönstråk kan identifieras inom eller i nära anslutning till Lerums tätort:

1. Säveån med stränder
2. Häcksjöbäckens dalgång – Riddarsten - Häcksjön
3. Aspens strandområden
4. Aspenäs - Sävidsbo (Kålkullaområdet)
5. Hulanparken – Bråta - Kolboryd
6. Aludden - Kolboryd (Alebäckens dalgång)
7. Skattegårdsgärde - Långa Stamsjön
8. Leråns dalgång

De två sistnämnda kan sägas ge viss anknytning tvärs över dalgången öster om Kastenhofsmotet.

Figur 14. De i texten beskrivna grönstråken 1-8.

Det dominerande grönstråket utgörs av Säveån med trädbevuxna strandområden. Säveåstråket har dessutom särskild status genom formella skydd som riksintresse för naturvård i sin helhet och uppströms centrum som naturreservat. Mark- och miljödomstolens dom avseende Torp 2:5 (konsumtomten) innebar stadfästelse av en generell skyddszon på 20 meter på vardera sidan av ån, vilket ytterligare förstärker stråkets status.

Gemensamt för stråken genom den centrumnära bebyggelsen är att remsorna med naturmark är smala och att stråken korsas av kommunikationsleder. Det gör stråken känsliga för varje ingrepp, som ytterligare kan krympa bredden. Längre ut från centrum vidgas stråken generellt, innan de ansluter till större oexploaterade områden.

Det är cirkelns bestämda uppfattning att de angivna stråken måste ha ett starkt generellt skydd mot exploatering i kommunens kommande nya översiktsplan. En möjlighet att

höja stråkens status kan vara inom ramen för en särskild fördjupningsdel till översiktsplanen med inriktning på grönstruktur.

7 Skyddad natur

Naturmark, även inne i bebyggelse, kan ha olika typer av skydd, som avser bevarande och i en del fall även rehabilitering av natur- och miljövärden. Syftet i vid bemärkelse kan vara bevarandet av biologisk mångfald, men också estetiska hänsyn och underlättande av rekreation och friluftsliv. De viktigaste skydden och deras omfattning i Lerums kommun beskrivs här kortfattat.

Nationalpark in spe

Nationalparkerna har det starkaste formella naturskyddet enligt den svenska lagstiftningen, vilket tyvärr inte har hindrat att intrång ändå har gjorts. De första nationalparkerna i Sverige bildades 1909. Det finns ingen nationalpark i Lerums kommun. De närmaste är Kosterhavet i Bohuslän, Tresticklan i Dalsland, Djurö i Vänern och Tiveden på gränsen mellan Västergötland och Närke.

Omkring 1950 föreslogs bildandet av en naturpark eller nationalpark i Risveden med tyngdpunkt i Klevsjöområdet i Lerums kommun, men frågan fördes inte vidare. Under de senaste årtiondena har istället tillkommit ett ganska osammanhängande nät av naturreservat i Risveden, huvudsakligen i Ale kommun. Det finns fortfarande möjlighet att knyta samman dessa skyddade områden till en sammanhållen nationalpark, något som förespråkas av Risvedengruppen inom Naturskyddsföreningen i Ale, Alingsås och Lerum.

Natura 2000

Natura 2000 är ett nätverk av skyddade områden inom EU baserat på fågeldirektivet 1979 och habitatdirektivet 1992. I Sverige började Natura 2000 omsättas i praktiken i slutet av 1990-talet. Områdena föreslås av länsstyrelsen och godkänns i sista hand av EU-kommissionen. I miljöbalken har Natura 2000-områdena samma status som riksintressena, men i praktiken är Natura 2000 det starkaste naturskyddet i Sverige, starkare än till och med nationalpark. Orsaken är det mycket strikta skyddet som baseras på EU-direktiven och att eventuella påverkande aktiviteter i slutändan kan komma att bedömas på EU-nivå. I Lerums kommun finns följande Natura 2000-områden:

- Risveden (bara en liten del i Lerum)
- Rammdalen
- Öijared
- Nääs ekhagar
- Säveån
- Aspens station
- Götebo

Naturreservat

Naturreservat har successivt bildats under lång tid och av något olika skäl. Bevarandet innebär inte alltid att naturen ska lämnas helt orörd utan skötsel krävs. Naturreservat kan inrättas både av länsstyrelsen och kommunen. Flera av naturreservaten i Lerums kommun sammanfaller helt eller delvis med Natura 2000-områdena. Följande naturreservat finns i kommunen:

- Risveden etapp 1 (Trehörningsområdet, bara en liten del i Lerum)
- Rammdalen

- Nääs ekhagar
- Sävåns dalgång
- Sävåns-Hedefors
- Lerådalen (kommunalt reservat)
- Hulan
- Jonserefs strömmar (bara en liten del i Lerum)

Naturminne

Naturminne och nationalpark de äldsta formerna av naturskydd i Sverige som följd av naturskyddslagstiftningen 1909. Det finns över 1 500 gällande beslut om naturminnen i Sverige. De är ofta punktobjekt som jätteekar, stora exemplar av tall, bok och hamlade lindar samt trädgrupper. De kan också vara flyttblock, jättegrytor, grottor och andra stenformationer. I Lerums kommun finns (fanns) tre naturminnen:

- Gran på fastigheten Hunstugan 1:4 vid Sävåns strax söder om Hillefors (nu död och avverkad).
- Ek på fastigheten Floda 3:17 vid sporthallen i Floda.
- Ask på fastigheten Fjällestorp 1:5 strax öster om vägen Stenkullen-Gråbo.

Djur- och växtskydd

Inom djur- och växtskyddsområdena är det tillträdesförbud under hela eller delar av året. Förbudet gäller vanligtvis inte markägaren eller den som sköter området. Det finns också undantag för statlig eller kommunal tjänsteman samt yrkesfiskare under yrkesutövning.

I Lerum är Sävåns mellan Floda och Hedefors fågelskyddsområde mellan 1 april och 31 juli.

Biotopskydd

Det finns två typer av biotopskydd. Den ena formen av biotopskyddsområde utgörs av vissa lätt identifierbara små biotoper av vissa slag, som är generellt skyddade som biotopskyddsområden i hela landet. Dessa biotoper finns i de flesta fall i jordbrukslandskapet och har minskat starkt till följd av alltför effektiv markanvändning. De kvarvarande biotoperna utgör värdefulla livsmiljöer för växt- och djurarter i ett i övrigt påverkat landskap. Följande sju biotoptyper är skyddade i hela landet:

- Allé (även med en trädrad)
- Källa med omgivande våtmark i jordbruksmark
- Odlingsröse i jordbruksmark
- Pilevall
- Småvatten och våtmark i jordbruksmark
- Stenmur i jordbruksmark
- Åkerholme.

Det är uppenbart att i Lerums kommun finns ett betydande antal av alla biotoptyperna utom pilevallar.

Den andra typen av biotopskydd avser begränsade områden med värdefull natur av varierande slag, oftast mindre skogspartier som inte har påverkats av modernt skogsbruk. I praktiken fungerar dessa biotopskyddsområden som naturreservat i mindre skala och har samma grad av skydd.

Nyckelbiotop

Nyckelbiotoper är skogsområden med mycket höga naturvärden som identifieras av Skogsstyrelsen. De har en nyckelroll för bevarandet av skogens hotade växter och djur. En nyckelbiotop är ett område med en speciell naturtyp, som har stor betydelse för skogens hotade och rödlistade arter. Dessa arter uppträder inte slumpartat och jämnt utspritt i skogslandskapet utan finns ofta på vissa platser. Ett skogsområde kan vara utpekad som nyckelbiotop på grund av en speciell skogshistoria eller på grund av sällsynta ekologiska förhållanden. Nyckelbiotoper har inget formellt skydd utan utgör bara hänsynsmarkeringar i markanvändningen.

Det finns ett stort antal nyckelbiotoper i Lerums kommun. I eller i närheten av Lerums tätort finns exempelvis följande nyckelbiotoper:

- Väster om Aspenäs i kanten av Gorås (lövskog)
- Vid Aspens hållplats (lövskog)
- Längs Alebäcken (lövskog)
- Öster om Brännås (bergbrant)
- Söder om Holma bro (lövskog)

Riksintresse

Det finns riksintressen både för bevarande och exploatering exempelvis naturvård, kulturmiljö, vindkraft och mineralutvinning. Riksintressen som begrepp tillkom genom den fysiska riksplaneringen under 1970-talet. Inom ett område av riksintresse ska det utpekade intresset prioriteras framför andra verksamheter eller projekt. Detta ska beaktas i kommunernas planering och övervakas av länsstyrelsen. Följande riksintresseområden finns i Lerums kommun:

- Risveden, Mjörn-Sävelången-Säveån-Aspen och Vite mosse är av riksintresse för naturvård.
- Risveden, Alefjäll och Härskogen är av riksintresse för friluftsliv.
- Östad, Hjällsnäs, Öijared-Näås, och Säveån med Hillefors grynkvarn är av riksintresse för kulturmiljö.

Landskapsbildsskydd

Områden med landskapsbildsskydd bildades av Länsstyrelsen före en lagändring 1974 med stöd av dåvarande 19 § i naturvårdslagen. Landskapsbildsskyddet infördes, innan begreppet riksintresse fanns, för att på ett enklare sätt än genom reservatsbildning skydda stora områden från större påverkan eller förändring. Det var framförallt de visuella upplevelsevärdena i landskapet, som man önskade skydda genom att reglera åtgärder, som kunde påverka landskapsbilden negativt.

Begreppet finns inte längre i dagens lagstiftning (miljöbalken), men bestämmelserna i landskapsbildsskyddsområdena gäller fortfarande så länge Länsstyrelsen inte har beslutat om något annat. I Lerums kommun gäller landskapsbildsskydd i Härskogen, Lärjeåns dalgång, områden kring Aspen och kring den gamla kolerakyrkogården i Gråbo.

Strandskydd

Strandskyddet syftar till att långsiktigt trygga förutsättningarna för allemansrättslig tillgång till strandområden och att bevara goda livsvillkor för djur- och växtlivet på land och i vatten. Nästan alla sjöar utom några mycket små tjärnar och dammar i Lerums kommun har strandskydd som varierar mellan 100 och 300 meter och även omfattar samma bredd i själva vattenområdet. Av de rinnande vattendragen har bara Säveån

strandskydd. Exempelvis saknar Alebäcken och Lerån strandskydd. Områden med detaljplaner, mer omfattande bebyggelse, vägar mm omfattas inte av strandskydd. Strandskyddets omfattning framgår av en karta på Länsstyrelsens hemsida.

Figur 15. Stensjön söder om Floda. Gammalt kulturlandskap som omfattas av strandskydd.

Naturskydd i kommunala detaljplaner

I detaljplaner anges ofta områden med beteckningarna ”park” och ”natur”. Där får inte bebyggelse ske och syftet är att i varierande grad bibehålla grönska och naturförhållanden, dvs ett bestående skydd, så länge planen gäller. ”Natur” bör tolkas som ett striktare bevarande av naturvärden än ”park”, vilket sistnämnda mycket väl kan avse enbart gräsmatta eller till och med en grusplan.

Områdesbestämmelser och fördjupad översiktsplan

I slutet av 1990-talet utarbetades en fördjupad översiktsplan och områdesbestämmelser för det så kallade Kålkullaområdet mellan Aspenäs och Sävidsbo. Syftet var att bevara områdets karaktär av huvudsakligen jordbrukslandskap. Landskapet i Kålkullaområdet är mycket naturskönt. Områdets natur- och kulturvärden bildar tillsammans med landskapsbilden en helhet med stort miljömässigt och estetiskt värde. Planerna tillkom som konsekvens av ökat exploateringsstryck under 1990-talet och innebar stor restriktivitet mot framför allt nybebyggelse. Trots detta har olämplig bebyggelse tillkommit och tycks fortsätta att tillkomma som följd av politisk eftergivenhet mot exploatörer. Detta trots att områdesbestämmelserna har samma status som detaljplaner och sålunda innebär bindande bestämmelser om skydd.

8 Planering för naturskydd

Uppfattningen att naturområden kan behöva planerat skydd och bevarande går i Sverige tillbaka till åtminstone senare delen av 1800-talet. Den första svenska naturskyddslagstiftningen beslutades 1909. Samma år tillkom de första nationalparkerna och bildades Svenska Naturskyddsföreningen. En ny naturskyddslag och strandlag beslutades 1952 och sedan har ytterligare förändringar av lagstiftningen skett fram till den nu gällande miljöbalken, som trädde i kraft 1 januari 1999.

Den kraftiga samhällsomvandlingen och ökade exploateringen av markområden efter andra världskriget medförde behov av landsomfattande planering, vilket medförde genomförandet av den fysiska riksplaneringen. Följande beskrivning av denna har hämtats från Wikipedia:

”Fysisk riksplanering eller FRP kallades den process av inventering, dokumentation, remittering och beslut kring rikets geografiska naturresurser och befintlig mark- och vattenanvändning som ägde rum från slutet av 60-talet fram till 1987 då lagen om hushållning med naturresurser (NRL) trädde i kraft. Några fysiska riksplaner gjordes inte upp utan istället beslutades om geografiska riktlinjer för t.ex. de obrutna fjällområdena, de outbyggda älvarna, kust- och skärgårdsområdena, jordbruksmarken, rennäringen etc. Två större SOU:n publicerades under arbetets gång: Hushållning med Mark och vatten, SOU 1971: 75 och Hushållning med Mark och vatten 2, SOU 1979:55.

Avsikten var att resultatet av inventeringsarbetet och efterföljande analys och beslut skulle komma till uttryck i den kommunala planeringen. I Sverige har kommunerna planmonopol. Staten, i form av sektormyndigheter och länsstyrelse, förser kommunen med underlag och kommunen har att förhålla sig till detta när de upprättar den obligatoriska kommunala Översiktsplanen (enligt plan- och bygglagen, PBL). Endast när värden eller kvaliteter bedömts vara så väsentliga att det ligger i rikets intresse så har kommunerna en absolut skyldighet att bevaka att "riksintresset" beaktas.

En sammanfattande precisering av vilka sektorintressen/värden respektive vilka geografiska områden som ska beaktas gjordes sedan i Lagen om Hushållning med naturresurser mm (NRL, 1987). Denna lag införlivades senare i Miljöbalken (MB, 1999) och återfinns numera i Miljöbalkens kapitel 3 (sektorer respektive allmänna hushållningsregler) och kapitel 4 (geografiska bestämmelser).”

Ett bestående resultat av den fysiska riksplaneringen är utpekandet av riksintressen av olika skäl, såväl bevarande som exploatering. Det finns riksintressen för exempelvis naturvård, kulturminnesvård, friluftsliv, mineralresurser och vindkraft. I en rapport från Statens Naturvårdsverk 1976 redovisades större riksintresseområden för friluftsliv och naturvård. Följande större områden berörde då Lerums kommun:

- Risvedenområdet (friluftsliv)
- Delsjö-Härskogenområdet (friluftsliv)
- Risveden-Rödene med sjöarna Mjörn och Anten (natur)
- Nääs med Sävelången (natur)
- Delsjö-Härskogenområdet (natur)

De nu aktuella riksintresseområdena beskrivs ovan i avsnittet ”Riksintresse” i kapitel 7.

Den fysiska riksplaneringen medförde även att länen sammanställde inventeringar och program för naturvård. Dåvarande Länsstyrelsen i Älvsborgs län redovisade 1976 den mycket omfattande och ambitiösa "Natur i Älvsborgs län". Avsnittet om Lerums kommun omfattar beskrivningar av 31 delområden.

Figur 16. Lilla Gettjärnet, Vättlefjäll.

Regeringen gav 2002 länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götaland i uppdrag att ta fram program för varaktigt skydd och förvaltning av tätortsnära frilufts- och naturområden. I vår region resulterade uppdraget i "Den tätortsnära naturen i Göteborgsregionen, Förslag till program för skydd av tätortsnära naturområden" (remisshandling juni 2003). I Lerums kommun föreslogs nya naturreservat i områdena:

- Stora Bråta-Stålebo
- Sävåns utökning
- Leråns dalgång
- Vättlefjäll utökning i Ale och Lerum

Av dessa reservatsförslag har sedan dess Sävåns utökning och Leråns dalgång förverkligats. Det kan tilläggas att Lerums kommun i sitt yttrande över remisshandlingen bland annat angav: *"Kommunen uttalar som allmän synpunkt att inga nya reservat bör bildas."* Detta som något av ett kvitto på omdömet om kommunens dåvarande inställning i Lerums Naturskyddsförenings yttrande: *"Enligt föreningens uppfattning har Lerums kommun låg ambitionsnivå och bristande kompetens vad gäller naturskydd. Som exempel kan nämnas att kommunen saknar miljövårdsplan, naturvårdsplan och grönstrukturutredning."*

Även om kommunens ambitionsnivå då var låg ifråga om naturvård och naturskydd genomfördes ändå en del planeringsinsatser. Kommunen lät konsulter utarbeta en

våtmarksutredning och en vattenöversikt. Våtmarksutredningen (2003) redovisade 19 etableringsförslag, varav 11 förstuderade, för nya våtmarker. Tyvärr har nästan inget genomförts. Vattenöversikten (2009) redovisade en ambitiös statusbeskrivning av sjöar och vattendrag inom 46 delavrinningsområden i Lerums kommun och har förhoppningsvis utnyttjats i planeringssammanhang.

Längre fram under 2000-talet ökade kommunens ambitionsnivå. En naturvårdshandläggare anställdes, men fick inte benämnas kommunekolog. Ett ambitiöst naturvårdsprogram utarbetades och redovisades 2010. I programmet fanns bland annat en specificerad åtgärdsplan i 31 punkter, av vilka de flesta inte har genomförts.

Punkterna i naturvårdsprogrammets åtgärdsplan är kortfattat beskrivna och prioriterade 1-3. Genomförandet är angivet med antingen starttid eller sluttid. Som exempel med direkt anknytning till grönstruktur kan nämnas:

Punkt 1: Riktlinjer för kompensationsåtgärder i Lerums kommun tas fram. Prioritet 1. Slut 2013. Ej genomfört.

Punkt 3: I syfte att värna värdefulla landskap och landskapsekologiska naturvärde skall ”särskilt värdefulla landskap” pekats ut och beskrivas, med riktlinjer för hänsyn. Prioritet 2. Slut 2015. Ej genomfört. Ska ingå i nya programmet.

Punkt 8: Tillgänglighet till attraktiva promenadslingor, rastplatser, fiske- och badplatser förbättras genom att inventering och åtgärdsplan för ”enkelt avhjälpna hinder” utförs. Prioritet 1. Slut 2012. Ej genomfört.

Punkt 21. Dialog tas upp med ägare av klassade ängs- och betesmarker om möjligheter och hinder för fortsatt hävd. Prioritet 3. Start 2014. Ej genomfört.

Punkt 30. Koncept för informationsskyltar om närområdets naturvärden som kan placeras i lämpliga områden tas fram. Prioritet 1. Start 2011. Delvis genomfört.

Under 2017 påbörjade Lerums kommun arbete att med hjälp av konsulter ta fram en ny naturvårdsplan.

I översiktsplanen redovisar kommunen de politiskt beslutade ambitionerna för markanvändning och därmed även för bevarande av grön- och naturområden. Planen innebär emellertid inga bindande bestämmelser och kan frångås i konkreta fall. Till översiktsplanen och med samma grad av icke bindande åtaganden finns energiplan, bullerplan och vindbruksplan.

Bevarande och skydd av naturområden beror på en rad samverkande faktorer såsom lagstiftning, politisk vilja, resurser till myndigheter, kommunal planering, näringslivsaktörer, markägare och inte minst folkopinion. I begränsad omfattning agerar även ideella organisationer och privata stiftelser för att köpa in och skydda värdefulla naturområden. Trots ambitioner och ansträngningar fortgår utarmningen av den biologiska mångfalden. Värdefulla naturområden förstörs av konventionellt skogsbruk eller exploateras för bebyggelse. Detta är följden av bland annat otillräcklig kunskap, bristande planering och alltför generösa villkor för marknaden.

9 Beslut och händelser i konkreta fall

Händelseförloppet i konkreta ärenden kan påverka handläggning och ställningstaganden i likartade fall. Två belysande exempel beskrivs här kortfattat och visar att opinionsbildning, kombinerad med utnyttjande av juridiska processer genom överklaganden, kan vara framgångsrik.

Lerums kommun ville etablera en förskola i Nyebroparken nära Säveån. En förutsättning för planeringen var upphävande av strandskyddet utmed ån. Länsstyrelsen beslöt att tillstyrka upphävandet 2013-01-30. Lerums Naturskyddsförening överklagade till Regeringen, som gick emot Länsstyrelsen i ett beslut 2014-06-05 och bestämde att strandskyddet skulle behållas. Huvudsakligen motiverades detta med att det berörda området är ett allmänt tillgängligt centralt parkområde i närheten av Säveån och bedöms vara av stort värde för bland annat tätortsnära rekreation och friluftsliv. Regeringen ansåg att en förskola inte skulle utgöra ett större allmänt intresse än bevarandet.

Lerums kommun antog 2013-08-29 detaljplanen för den så kallade konsumtomten (Torp 2:5) i Lerums centrum, där företaget Hökerum Bygg AB ville uppföra ett 16-våningshus i omedelbar anslutning till Säveån. Lerums Naturskyddsförening överklagade planbeslutet till Länsstyrelsen, som avslog överklagandet. Föreningen överklagade då vidare till Mark- och miljödomstolen, som i en dom 2015-02-10 upphävde planbeslutet. Domstolen ansåg att inverkan på Säveån inte var tillräckligt utredd och kunde vara betydande. Domstolen fastslog dessutom att ett vattendrag av Säveåns storlek borde ha skyddszoner på minst 20 meter på vardera sidan av vattendraget. Det sistnämnda ansåg domstolen skulle vara vägledande vid bedömning av exploateringsåtgärder som den aktuella planen. Lerums kommun har i efterföljande ärenden anpassat sig till 20-metersgränsen.

Dessa ställningstaganden i konkreta fall har uppenbarligen medfört att Lerums kommun i exploateringsplanering tar större hänsyn till naturområden och grönstruktur. Påtagliga exempel är den modifierade utformningen av ansökta och beviljade stabilitetsåtgärder utmed Säveån vid Dergården och Torpskolan och det avsevärt förbättrade planförslaget för Säveå Park (Torpskolan) liksom huvuddelen av planförslaget för Aspens Strand (Aspedalen).

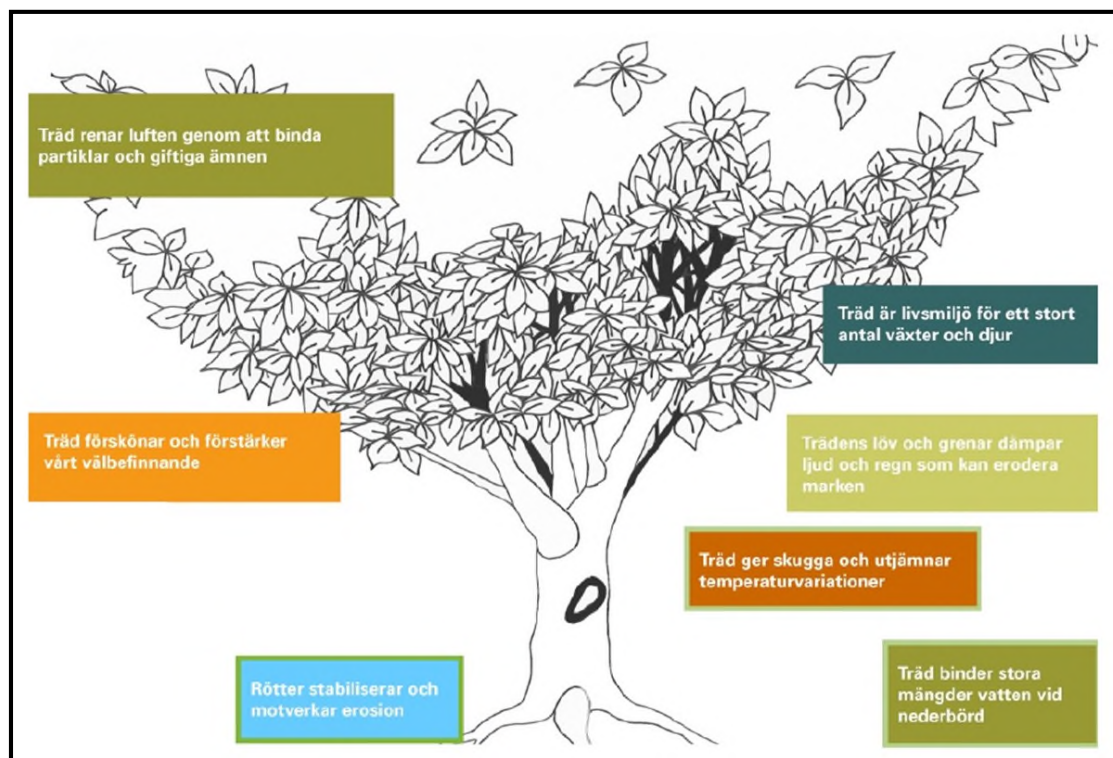
10 Vikten av grönstruktur - mångfunktionalitet

Kapitelrubriken är hämtad från Boverkets rapport ”Grönstruktur i landets kommuner” (rapport 2012:13). I rapporten redovisas kortfattat vad detta enligt Boverket innebär:

”En uppfattning som är en viktig utgångspunkt för grönstrukturbegreppets framväxt i Sverige är att stadsgrönskan har en mångfunktionell betydelse, vilket man började uppmärksamma redan på 1940-talet (Lundgren Alm, 2001). En rik grönstruktur innehåller många funktioner, exempelvis spridningskorridorer för djur och växter, klimatanpassning, estetiska värden, hälsa och renare luft. Vattenfrågor är starkt kopplade till grönstrukturens funktioner och avhandlas ofta när grönstrukturens mångfunktionalitet diskuteras (Boverket, 2010). Vid fysisk planering kan en kartläggning av de enskilda funktionerna ge grönstrukturen ett rikare och mer hållbart innehåll.”

Citatet ger en hyfsad sammanfattning av behovet av grönstruktur, men saknar några motiv, som enligt vår uppfattning har mycket stor betydelse, framför allt:

- Demokratisk beslutsprocess
- Begränsad tillväxt
- Lokal livsmedelsförsörjning
- Minimerat behov av transporter
- Hänsyn till kulturhistoria och kulturvärden
- Skolornas behov av närnatur och uteklassrum

Figur 17. Grönstrukturens mångfunktionalitet går att likna vid ett träd med dess olika värdefulla bidrag till det hållbara samhället. Källa: Boverket.

Planeringen måste syfta till ekologisk balans och bibehållen mångfald som underlag för fortsatt mänsklig civilisation. Grundläggande måste vara lämplig grad av lokal livsmedelsförsörjning med hänsyn till de globala förhållandena och utvecklingen. Planeringen får därför inte varken kortsiktigt eller långsiktigt förhindra lokal produktion av livsmedel. Den odlingsbara marken måste bevaras.

Den nuvarande intensivodlingen med gifter och kemikalier är inte hållbar. Ekologiskt jordbruk är inte lika intensivt och kräver därför större odlingsarealer för samma produktion.

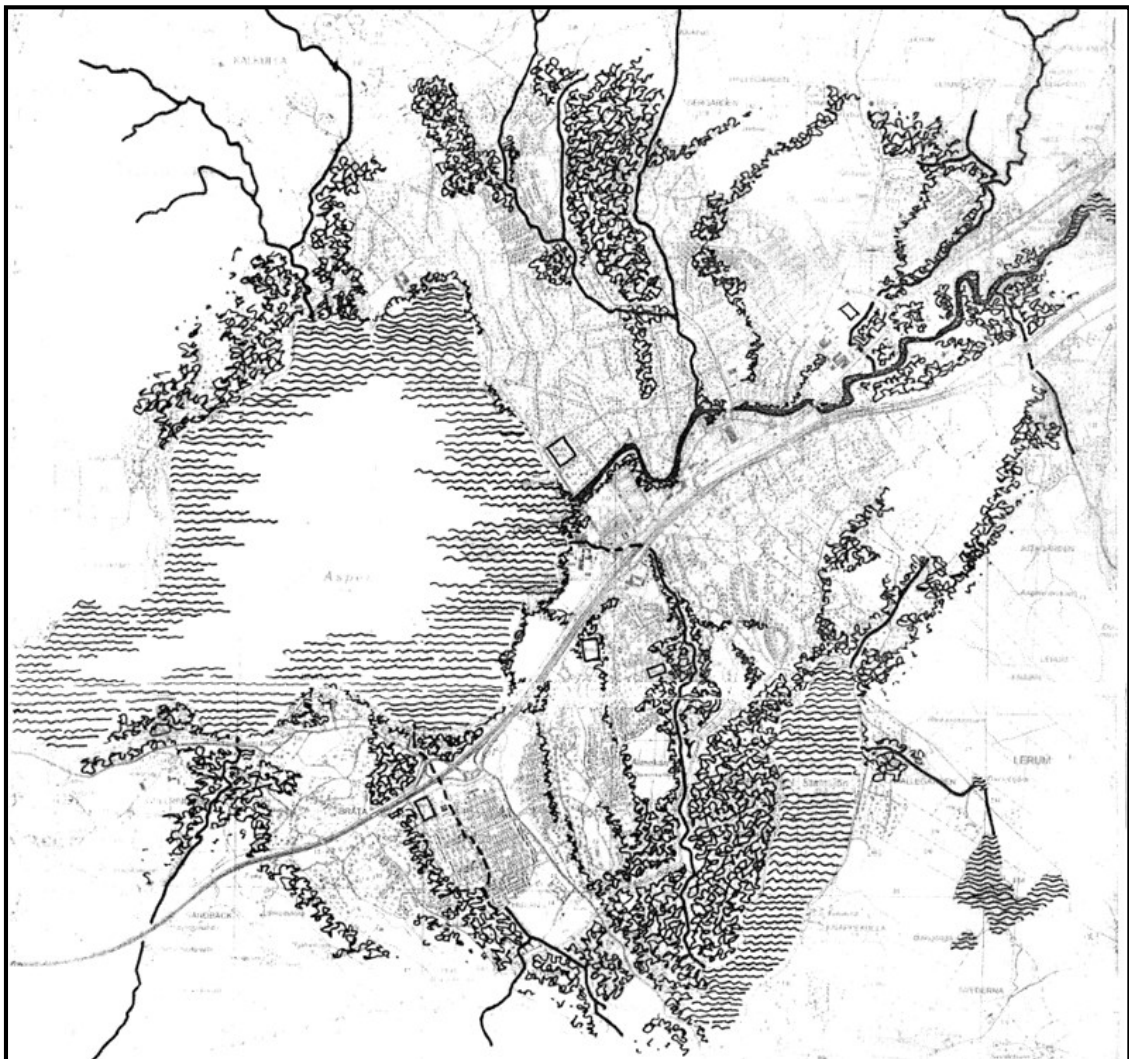
Det nuvarande skogsbruket är inte heller hållbart. Produktionsskogsbruket i Sverige karakteriseras av ensidigt val av trädslag (total dominans av gran), korta omloppstider, allt större och tyngre maskiner och minimal naturvårdshänsyn. Detta liknar alltmera det extrema plantageskogsbruk, som bedrivs i andra delar av världen och medför allt större utarmning av naturen.

11 Grönplan och samhällsutvecklingen

Vad ger ett urbant samhälle struktur? En del uppfattar trafiksystemet som det mest strukturbildande. Trafiken är dock en tjänande funktion, som behövs för att ett samhälle skall fungera. Geografin, till exempel ett vattendrag, kustläge eller topografin är ofta

avgörande för den fysiska planeringen. Det kan också vara sociala faktorer, som bestämmer en stads indelning i skilda delar och avgör ett samhälles struktur som arbetsplatser, rika villakvarter eller slumområden. Utbredningen av trafikområden har pågått länge med ökande krav och standard, något som i dag förefaller närma sig sin tillväxtgräns och minskar i betydelse.

Däremot har gröna delar av stadens mark långsiktigt bestånd och i många fall rötter före urbaniseringen. Växtligheten består av ekologiska system, som är nödvändiga för organismernas existens och som är beroende av varandra. Det är därför naturligt att betrakta ett samhälles gröna ytor som strukturbildande. Därmed utgör de en nödvändig planstrategi för översiktliga markdispositioner för utvecklingen på lång sikt. Detta är anledningen att cirkeln undersöker grönstrukturen i Lerums centrum och dess kopplingar vidare utanför Lerums tätort.

Figur 18. Karta över grönstruktur i förslaget till tätortsöversikt 1993

Lerums kommun tog 1993 fram en skiss till tätortsöversikt med följande text om grönstrukturen: "Som textbilagor medföljer sex kartor som särredovisar olika infrastrukturer för att göra dem tydligare. Bland dessa bör särskilt nämnas grönstrukturen, som inte finns i någon tidigare redovisning. Vegetationsbälten och vattendrag som har betydelse som ekologiska korridorer för florans och faunans

spridningsvägar är viktiga att bevara. De samverkar med omgivande närrekreations- och vattenområden och med villasamhällets trädgårdar. Denna grönstruktur kan vara utgångsmaterial för en tätortsomfattande grönplan för anläggande och skötsel av offentliga markområden.”

Tyvärr har ingen uppföljning av detta material skett sedan dess. Dagens strävan efter förtätning av bebyggda områden gör det mycket angeläget att ta upp dessa tankar igen.

Strukturbildande element är framför allt Sävån, dess tillflöden och sjöarna. Norr om Sävån är Lerån ett viktigt och delvis som reservat skyddat vattendrag. Dess nedre lopp kräver åtgärder för att göra det tillgängligt och nyttja det som park i anslutning till gamla kyrkogården och kyrkan. Även Häcksjöbäcken och dess biflöden kan göras tillgängliga mera än vad som är möjligt i dag. Aspens strandområden bör studeras som en helhet och förses med skyddsåtgärder för bevarande av naturmiljön och samverkan med fritidsändamålen.

På södra sidan av kommunikationsstråket finns Alebäcken eller Stämåna, ett mycket värdefullt vattendrag som utgör Långa Stamsjöns utflöde mot Aspen. Dess strandområden är värdefulla även för närrekreation till angränsande bostadsbebyggelse. Regleringen av utflödet från Långa Stamsjön är under utredning och hänsyn till fisket är viktigt. En plan över hela sträckningen av ån är angelägen.

Bäcken som kommer från Timmerhedsslätt och avvattnar markerna söder om Hulan rinner i kulvert genom bebyggelsen mot Aspens hållplats. Detta område bör studeras närmare beträffande eventuellt skyddsbehov.

Gröna områden utöver ovan nämnda vattennära områden kan vara närströvområden, större parktytor, lekplatser och mindre områden på kvartersmark och gröna stråk utmed diken, cykel- och gångstigar eller branta sluttningar och impediment. I alla dessa finns växter och djur med behov att röra och sprida sig.

Viktiga närströvområden är Gorås, Riddarsten-Häcksjön-Tösjön, Brännås-Långa Stamsjön-Bävseryd och Nyegård-Öxsjön-Stora Stamsjön samt delar av Härskogen. Även den aktiva jordbruksmarken fungerar som närrekreationsområden som Sävidsbo, Skattegårdsgårde, Leråns dalgång, Kålkulla med anslutning till Goråsbergen och Stålebo-Götebo i väster.

Större områden i Lerum är friområden mellan byggnadskvarteren på Norra Hallsås, Roteberget, parken kring Aspenäsgården, Nyebroparken med Aspens strand, parken kring Dergårdsgymnasiet, Tingshusparken, Brännåsberget och Hulanparken. Större bollplaner och idrottsplatser kan ha ekologisk betydelse i detta sammanhang.

I en grönplan bör eftersträvas att finna lämpliga förbindelser mellan dessa platser och undersöka villatomternas betydelse för helheten som ett sammanhängande ekologiskt system. Dessutom bör behovet av ytterligare grönområden undersökas. Denna grönplan måste sedan kopplas till ett åtgärdsprogram och skötselplaner för de olika delområdena. Härvid får också möjligheterna till odling belysas och områden för kolonistugor och odlingslotter anvisas. På lång sikt kan detta få avsevärt större betydelse än vad vi anser i dag, inte minst från beredskapssynpunkt.

En grönplans betydelse får ses i ett långt tidsperspektiv. Den måste eftersträva ekologisk balans, som utvecklas över långa tidsperioder. Ett samhälle som Lerum med en mycket hög andel villabebyggelse med sina trädgårdar är beroende av att utrymmet mellan husen kan ha ett sunt biologiskt liv och förblir en fungerande omgivning för bebyggelsen. Parkerna har stor social betydelse för invånarnas trivsel och folkhälsa. De har också en viktig roll för CO₂-upptagningen. En grönplan måste därför bli ett av kommunens viktiga styrinstrument.

Ett program för en grönplan bör utgå från en inventering av kända förutsättningar som befintliga gröna ytor i samhället, grunddragen i förhållandet mellan dessa grönytor, avrinningsflöden, markens kvalitet för växtligheten, klimatet och dess beräknade förändringar över tid, fauna och flora. Vidare behövs en bedömning av grönyternas inbördes beroenden, deras möjligheter att överleva och utvecklas och deras betydelse för samhället. Sedan måste utredas vilka åtgärder som behövs för att bibehålla och utveckla befintliga förhållanden samt vilka mål för förändringar som samhället ställer upp. Detta resulterar i en målformulering, som får avstämmas med den fysiska planeringen på översiktlig nivå.

Själva planarbetet börjar sedan med utvecklingen av tänkbara alternativ och avvägningen mellan dessa fram till ett beslut att välja planens inriktning, vilket kan ske enligt ett eller flera alternativ. I det sista skedet av planarbetet utvecklas hur fauna och flora skall förändras för att uppnå uppsatta mål, vilka åtgärder som är nödvändiga samt deras konsekvenser för samhällsplaneringen, för mark- och andra sakägare, för kommun och stat. Planarbetet avslutas med en konsekvensbeskrivning, innan planen går till den slutliga politiska behandlingen, t.ex. antagningen i kommunfullmäktige. Kommunens naturvårdsplan och skötselplaner för delområden baseras sedan på denna "grönplan". Grönplanen kan också vara en del av kommunens översiktsplan eller göras som en fördjupning av översiktsplanen. Att upprätta en sådan grönplan tar mellan ett och två år och bör ske i återkommande möten med allmänheten.

12 Referenser

Listan omfattar en del av den litteratur som har gett information eller inspiration vid sammanställningen av Vitbok 4.

- Boverket, Grönstruktur i landets kommuner. 2012.
- GF Konsult AB, Våtmarksutredning Lerums kommun. 2003.
- Göteborgsregionens kommunalförbund, Strukturbild för Göteborgsregionen. Maj 2008.
- Göteborgsregionens kommunalförbund, Delsjön-Härskogenkilen. Upplevelsevärden och biologisk mångfald i en av Göteborgsregionens gröna kilar. Projektrapport. Juni 2016.
- Lerums kommun, Inventering av skyddsvärda naturobjekt. Generalplan 70, rapport 8. Lerumskretsen av Svenska Naturskyddsföreningen och Stadsarkitektkontoret. 1971.

- Lerums kommun, Projektgrupp Vatten- och luftvård. Åtgärds- och användningsplan för Aspen. Sven Jonasson. 1981.
- Lerums kommun Stadsbyggnadskontoret, Lerum tätortsöversikt. 1993.
- Lerums kommun, Översiktsplan ÖP 2000. Antagen av kommunfullmäktige 2001-05-17.
- Lerums kommun, Forma Lerum för framtiden. Program för Lerums centrum. Godkänd av kommunstyrelsen 2007-03-28.
- Lerums kommun, Lerums framtidsplan ÖP 2008. Antagen av kommunfullmäktige 2008-03-06.
- Lerums kommun, Naturvårdsprogram för Lerums kommun. Antaget av kommunfullmäktige 2010-10-14.
- Lerums Naturskyddsförening, Skyddsvärda fågelområden i Lerums kommun. Lerums Naturskyddsförenings fågelgrupp. 1991.
- Lerums Naturskyddsförening, Damm-inventering i Lerums kommun. Kennet Lundin. 1994.
- Lerums Naturskyddsförening, Vedlevande skalbaggar i Lerums kommun. Torulf Greek. 1999.
- Lerums Naturskyddsförening, Skyddsvärda fågelområden i Lerums kommun. Fågelgruppen, Lerums Naturskyddsförening. 2008
- Lindgren Cortés Sofia, Levande skogar? En antropologisk studie om skogsengagerade människors förhållande och uppfattning av den svenska skogen. Examensarbete i socialantropologi, Göteborgs universitet. 2017.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län, Natur i Älvsborgs län, Inventering och handlingsprogram för allmän naturvård. 1976.
- Länsstyrelsen Västra Götaland, Den tätortsnära naturen i Göteborgsregionen, Förslag till program för skydd av tätortsnära naturområden. Remisshandling juni 2003.
- Medins Biologi AB, Vattenöversikt för Lerums kommun. 2009-01-15.
- Naturskyddsföreningen Ale, Alingsås, Lerum, Risveden – en västsvensk vildmark. Ingvar Andersson, Leif Danielson, Olov Holmstrand. 2014.
- Vattenbyggnadsbyrån, Beskrivning tillhörande generalplan för Lerums kommun i Älvsborgs län, upprättad 1948-1950.
- Wohlleben Peter, Trädens hemliga liv. Norstedts. 2016.
- Wohlleben Peter, Skogen, en bruksanvisning. Norstedts. 2018.

- Västra Götalandsregionen Västarvet, LAB 190 kartläggning. 2015.

BILAGA 1

Studiecirkeln God miljö i centrum, presentation

Om cirkeln och planeringen i Lerum

Studiecirkeln God miljö i centrum utgörs av ett antal engagerade medborgare med varierande bakgrund och yrken. Vi gör inte anspråk på att vara professionella planerare, men i cirkeln finns deltagare med denna bakgrund. Eftersom vår aktivitet är helt ideell, har vi inte resurser att i detalj analysera och presentera lösningar av alla problem. Men vi är övertygade om att vårt arbete styrs av erfarenhet och sunt förnuft och att det kan bidra till en god planering av Lerums kommun och Lerums centrum.

Lerums kommun har sedan 2003 planerat för förnyelse av Lerums centrum. Ett översiktligt program redovisades i dokumentet *”Forma Lerum för framtiden, program för Lerums centrum”*, vilket godkändes av kommunstyrelsen 2007-03-27, men med vissa undantag. Kommunstyrelsen har sedan betraktat dokumentet som ett gällande planprogram, trots att det inte har antagits av kommunfullmäktige och startat utarbetandet av ett antal detaljplaner med programmet som underlag och referens.

Programmet, och framför allt vissa delar av detta, har ifrågasatts av många av Lerums invånare. Med utgångspunkt från kritiken samlades en grupp personer och bestämde sig att närmare granska centrumplaneringen. Gruppen startade i september 2009 studiecirkeln God miljö i centrum i enlighet med Studieförbundet Vuxenskolans regler och har idag nio aktiva deltagare, som analyserar och diskuterar planeringen, först huvudsakligen av Lerums centrum, men sedan alltmera vidgat till Lerums kommun.

Cirkeln har träffats varannan vecka utom sommartid och vid jul och nyår. Vid flera möten har även deltagit inbjudna gäster. Studier, diskussioner och sammanställningar av slutsatser och synpunkter har resulterat i anordnande av åtta offentliga möten, utarbetande av remissyttranden, aktivt deltagande i samrådsmöten, frågor till politiska partier, publicering av insändare och utbyte av åsikter i personliga samtal. Sammantaget har detta medfört att cirkeln har samlat ett omfattande erfarenhetsmaterial av synpunkter på planeringen av Lerums kommun och Lerums centrum.

En viktig utgångspunkt för cirkelns arbete är Lerums Vision 2025 att bli ledande miljökommun utgående från nyckelorden Hållbarhet, Kreativitet och Inflytande. Vi anser att visionen, vilken antogs av kommunfullmäktige i november 2009, avspeglar insikt och framsynthet. De praktiska resultaten under drygt 8 år är däremot enligt cirkelns mening otillräckliga.

Cirkeln anser att Lerums centrum har en vidare geografisk utsträckning än vad som omfattas av kommunens program och avspeglas i de hittills framtagna förslagen till detaljplaner. Enligt cirkeln bör Lerums centrum definieras som området från Dergården till Aspedalen och från Vattenpalatset till järnvägen, en uppfattning som nu även omfattas av kommunen. Cirkeln har redovisat möjliga alternativa lösningar för planeringen av bebyggelsen i detta område.

Cirkelns mål

Vi söker sätt att

- **utveckla centrum** - *inte* fördärva det;
- **öka dess attraktivitet** - *inte* bara dess affärsmässighet;
- **följa utvecklingen till en långsiktigt hållbar framtid** - *inte* låsa samhället i en ohållbar, resursslukande nutid;
- **bevara Lerums identitet som ett kulturellt medvetet samhälle med levande historia** – *inte* skapa ett slätstruket samhälle med utsuddad historia;
- **skapa en begriplig ort där dagens och morgondagens Lerumsbor känner trygghet och trivsel** – *inte* forma ett rotlöst samhälle som få kan identifiera sig med.

Med dessa utgångspunkter granskar vi och söker alternativ till planeringen i Lerums centrum. Våra slutsatser värderas med utgångspunkt från bland annat Vision 2025.

Cirkelns verktygslåda

- Medlemmarnas kunskaper och erfarenheter bland annat från egna nätverk
- Utomstående gästers medverkan
- Studier av strömningar inom kommunal planering och samhällsutveckling
- Kommunens program och detaljplanedokument
- Deltagande i samrådsmöten
- Skriftliga yttranden med synpunkter på planförslag
- Insändare och andra kontakter med media
- Allmänna möten
- Kommunikation med politiska partier
- Anmälningar till myndigheter
- Publicering av rapporter
- Underhåll av en hemsida med all information
- Personlig kommunikation med medborgare

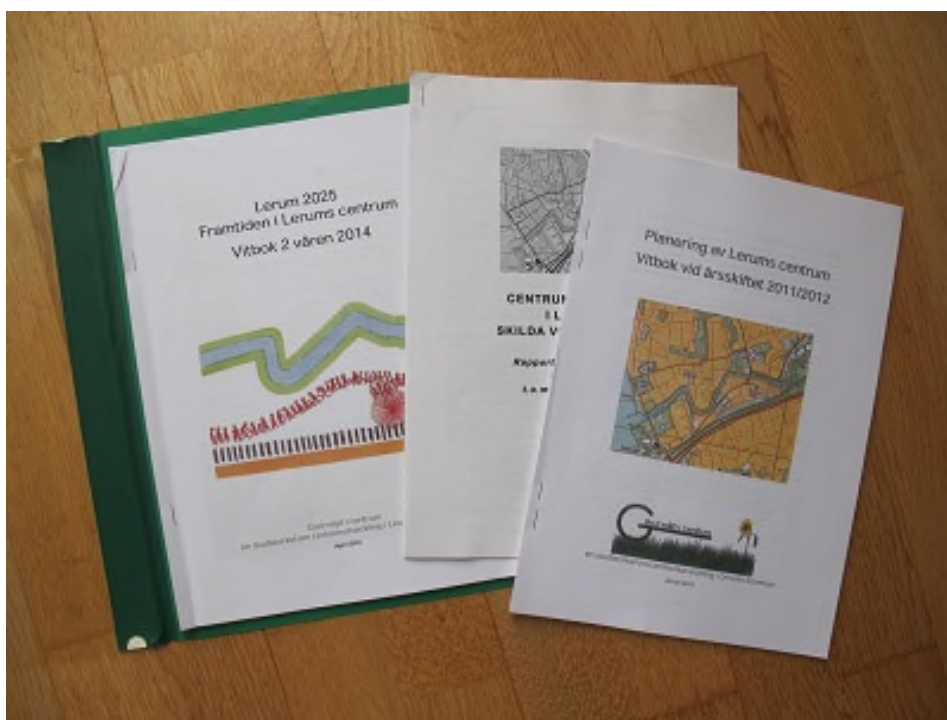
Cirkelns aktiviteter och redovisningar

Cirkelns arbete har hittills huvudsakligen kommit att omfatta:

- Reaktioner på kommunens planer för centrums utveckling i Lerum genom ifrågasättande av delar av planprogrammet, granskning av grunderna för detta program och den politiska förankringen samt kritik genom egna utvärderingar i samråd med professionell expertis och politiska kontakter.
- Granskning av nya planförslag genom redovisningar i egna yttranden.
- Konstruktiv kritik genom deltagande i den offentliga debatten med framförande av egna förslag, bland annat redovisat i en första rapport i augusti 2010, i vitböckerna och i idéskisser.
- Opinionsbildning i press och på av cirkeln arrangerade offentliga möten.
- Inbjudan till dialog med beslutsfattare.

Grundläggande aktivitet i cirkelns arbete är diskussionsträffarna varannan vecka. Varje möte hålls enligt en dagordning, men med stor frihet att låta diskussionen även omfatta aktuella och angränsande samhällsproblem, vilket ger nya impulser i synpunkterna på samhällsplaneringen. Varje möte dokumenteras med interna minnesanteckningar.

Cirkeln granskar kommunens planförslag och sammanställer skriftliga remissynpunkter, när det ges möjlighet att lämna sådana. Underlag erhålls i första hand från kommunens skriftliga underlag och diskussionerna vid samrådsmöten om planförslagen. Vid sammanställningen av cirkelns synpunkter utnyttjas även remisser från andra organisationer med representation i cirkeln. Mellan diskussionsträffarna sker ett livligt utbyte av synpunkter med e-post.

Figur 19. Några av cirkelns tidigare rapporter.

Vid hittills åtta tillfällen har cirkeln anordnat allmänna möten för att föra ut diskussionen om planering av Lerums centrum i vidare kretsar av medborgare:

1. **Utfrågning 25 januari 2010 i Missionskyrkan, Lerum.**
Som inledning visades Sven Christensons film om Lerums centrum. Därefter genomfördes utfrågning om centrumplaneringen med representanter för alla partier i kommunfullmäktige. Mötet var mycket välbesökt av ca 325 personer.
2. **Debatt 31 augusti 2010 i Missionskyrkan, Lerum.**
Mötet inleddes med en PowerPoint-presentation av cirkelns synpunkter. Därefter debatt med representanter för alla partier i kommunfullmäktige. Debatten avsåg bland annat att klargöra partiernas inställning till centrumplaneringen inför valet 19 september. Som underlag till mötet hade cirkelns synpunkter sammanställts i den 15-sidiga rapporten "Centrumplanering i Lerum – Skilda verkligheter?". Vid mötet deltog ca 150 personer.

3. **Redovisning och diskussion 22 mars 2011 i Missionskyrkan, Lerum.**
Mötet inleddes med en PowerPoint-presentation av cirkelns synpunkter på planeringen med fokus på Säveån och cirkelns alternativa planförslag. Därefter visades Sven Christensons film om Säveån och som avslutning fördes gruppvisa diskussioner över kaffet. Vid mötet deltog ca 100 personer.
4. **Offentligt möte 28 oktober 2011 i Tingshuset, Lerum.**
Mötet inleddes med en PowerPoint-presentation som utförligt redovisade cirkelns utgångspunkter, synpunkter på av kommunen redovisade planförslag samt cirkelns centrumövergripande planalternativ, kritiken av höghusplanerna samt mera detaljerade förslag avseende stationsområdet. Efter en frågestund fördes mera informella diskussioner till kaffet. Vid mötet deltog ca 75 personer.
5. **Offentligt möte 30 september 2012 i Missionskyrkan, Lerum.**
Temat för mötet var Säveån – en livsådra. Kvällen inleddes av Anders Nilsson och Lars Bergström från Göteborgs Naturhistoriska museum – Västarvet, som belyste Säveåns natur- och kulturvärden ur ett helhets- och även myndighetsperspektiv. Sedan beskrev Olov Holmstrand och Martin Zollitsch från studiecirkeln Säveån genom Lerums centrum och redogjorde för de hot, som den planerade exploateringen utgör för Säveåns unika miljö i Lerums centrum samt cirkelns egna alternativa förslag för en måttfull utveckling av centrum. Efter fikapaus och informella diskussioner visade Mikael Madenfalk ett bildspel baserat på hans bok ”Säveån - en källa till liv”. Vid mötet deltog ca 100 personer.

Figur 20. Missionskyrkan i Lerum 6 maj 2014.

6. **Utfrågning 8 oktober 2013 i Missionskyrkan, Lerum.**
Representanter för samtliga partier i kommunfullmäktige frågades ut under rubriken ”Framtiden i Lerums centrum” och med huvudfrågan: Vilka värderingar ska vara styrande för utvecklingen av ett framtida Lerums centrum? En lista på delfrågor hade i förväg sänts till partierna. Utfrågningen, i vilken även åhörarna fick komma in, leddes av Kristian Pedersen och var uppdelad i två avdelningar av en fikapaus med informella diskussioner. Cirkelns förhoppning att med sju frågor locka fram

långsiktiga visioner för centrum infriades obetydligt av de svarande partirepresentanterna. Vid mötet deltog ca 120 personer.

7. Utfrågning 6 maj 2014 i Missionskyrkan, Lerum

Representanter för samtliga partier i kommunfullmäktige frågades ut under rubriken "Framtiden i Lerums centrum". Utgångspunkt var Vitbok 2 och inriktningen var "Miljö och hållbarhet i globalt sikte, Kultur som drivkraft, Demokrati som verktyg". Utfrågningen leddes åter av Kristian Pedersen som blandade frågor från Vitbok 2 med frågor från åhörarna. Politikernas svar var överlag de förväntade, vilket knappast var oväntat, men förde inte heller frågorna om planeringen vidare. Vid mötet deltog ca 80 personer.

8. Diskussionsmöte 29 mars 2017 i Tingshuset, Lerum

Mötet arrangerades gemensamt av studiecirkeln och Lerums Naturskyddsförening under rubriken "NYA BOSTÄDER I LERUM? - 10 års resultatlöst planerande av Lerums centrum". Som underlag redovisades förslag till omläggning av trafiken i Lerums centrum med Adelstorpssvägen som gågata och möjliga åtgärder mot trafikbuller. Bara en del av inbjudna politiker deltog, men diskussionen var positiv och konstruktiv. I mötet deltog ca 35 personer.

Cirkelns deltagare och i vissa fall även personer utanför cirkeln har lagt ner mycket omfattande arbete för att planera och genomföra mötena. En reflektion i anslutning till mötena är att dessa möten varit de enda, som arrangerats för att allmänhet och politiker ska kunna föra öppna och övergripande diskussioner om planeringen i Lerum. Rimligen borde sådana möten även ha initierats av kommunens politiska ledning.

Cirkeln, och i vissa fall enskilda cirkeldeltagare, har skrivit ett stort antal insändare, vilka har publicerats i Lerums Tidning. Vid några tillfällen har det funnits anledning till fortsatt diskussion med utgångspunkt från synpunkter på cirkelns ställningstaganden. Lerums Tidning och i något fall även Göteborgs-Posten har i reportage beskrivit cirkeln, dess arbete och dess arrangemang.

Cirkelns fortsatta arbete

Vi har ingående analyserat kommunens planprogram för centrum utifrån de mål för cirkeln som beskrivs ovan. På samma grund har vi lämnat synpunkter på de program- och detaljplaneförslag, som kommunen har lagt fram. För cirkelns fortsatta arbete satte vi följande mål i Vitbok 2 i april 2014:

- Fördjupning av utgångspunkter för samhällsplaneringen generellt. Klimat och hållbarhet å ena sidan, kulturella och sociala aspekter å den andra ser vi som våra främsta ämnen.
- Lerums kommuns beroende av sitt regionala samband understryks och konkretiseras vad gäller dess betydelse för samhällsplaneringen.
- Tänkbara utvecklingsalternativ för Lerums tätort diskuteras med olika tidsperspektiv bakåt och framåt i tiden, bland annat med sikte på en ny översiktsplan med år 2040 eller 2050 som horisontår.

- Konsekvenser för förändringar i Lerums centrum med utgångspunkt från tänkbara alternativ och centrums samband med hela tätorten.
- Dialog med kommunens styrande organ söks och metoder för medborgarinflytande diskuteras med allmänhet och planaktörer.

Vitbok 3 arbetades fram med utgångspunkt från dessa mål samt impulser från samhällsdebatten i stort. I Vitbok 4 har vi fortsatt och fördjupat inriktningen på hållbarhet och överlevnad i ett långsiktigt perspektiv både bakåt och framåt.

www.godmiljoicentrum.se.